

Anders Berglin

målarglädje i bondens sal
och fädernas kyrka

Bertil Daggfeldt

2019-09-31

Anders Berglin

målarglädje i bondens sal
och fädernas kyrka

Omslagsbild och baksida:

Detalj av målning på skåpdörr 1781.

Foto: Minja Smajic

Anders Berglins namnteckning från

bouppteckning nr. 401 från 15 april 1789.

Ovikens tingslags häradsrätt.

Grafisk form: Minja Smajic

© 2019 Bertil Daggfeldt

Bertil Daggfeldt

Anders Berglin – målarglädje i bondens sal och fädernas kyrka

En målares önskan

*Jag ville måla ett ringa grand
av slitnaste vardag, så nött och grått,
men genomlyst av den eld, som förmått
all världen att springa ur Skaparns hand.
Jag ville visa, hur det vi försmå
är heligt och djupt och Andens skrud.
Jag ville måla en träsked så,
att människorna anade Gud!*

Karin Boye

Ur diktsamlingen ”Moln” 1922.

Guldåldern

Under lyckliga omständigheter kan flera faktorer samverka till en blomstringsperiod någonstans. Det kan handla om vad som helst, t.ex. idrott, ekonomi eller konst. Benämningen för en sådan tid kan vara ’guldålder’ hämtad från antiken. Den jämtländska provinskonsten från mitten av 1700-talet och fram till industrialismen kan betraktas som en sådan guldålder.

Hur kom det sig att så mycket vackert av bestående värde skapades i Jämtland under denna tid? Förklaringarna är flera. Inga fientliga trupper härjade i landet. Storskiftet, nyodlingar och förbättrade metoder och redskap gav större skördar och arbete åt flera människor. Befolkningsökningen gjorde kyrkorna för små. En våg av kyrkobyggande svepte över Jämtland.

Man såg gärna att bygdens söner togs i anspråk för att bygga och inreda de nya eller utökade kyrkorna. Det blev oftast billigare och samtidigt låg det prestige i att landskapets folk besatt den hantverksskicklighet och konst som krävdes. Här fanns ett incitament att utbilda sig så att arbeten i kyrkorna skulle komma ifråga. Stilmässigt eftersträvade man att införa vad som var på modet i huvudstaden och ute i Europa.

Männen och någon gång kvinnorna som rev färgen och förde penseln är ibland kända till namnet men oftare anonyma. Några var yrkesutbildade men de flesta självlärda. Några hade särskild fallenhet och lust. De blev konstnärer. En sådan var jämten Anders Berglin (1737-1805).

Pionjär och centralgestalt inom ämnesområdet jämtländsk provinskonst är fil.dr. Maj Nodermann, som arbetade 1953-1964 vid Jämtlands läns museum. Hon har upptäckt, inventerat, systematiserat och publicerat ett då förbisett kulturarv. Förutom i avhandlingen ”Mästare & möbler. Jämtländska målare, bildhuggare, hantverkare och deras arbeten”, som kom ut 2005 i den 2:a reviderade upplagan, har Nodermann skrivit om Berglin i ”Anders Berglin: en jämtländsk rokokomålare” Heimbygda [1967], Kyrkokonstnärer i Jämtland och Härjedalen Nr 4, särtryck ur Jämten 60 (1967).

Eric Festin, dåvarande landsantikvarie, har i Jämten 1920, 1923 och 1925 nämnt Berglins arbeten i Hackås och Vemdals kyrkor men utan underbyggda slutsatser beträffande utbildning m.m.

Arkivforskning, som varit besvärlig på grund av stora luckor i aktuella kyrkoarkiv, har tillfört ny information ägnad att fullständigare skildra konstnären Anders Berglins liv och livsverk. Denna skrift är berättelsen om hur det var möjligt för en ung fattig man ifrån Tossåsen att på den gustavianska tiden utvecklas till en framstående rokokomålare.

Det tidigaste bevarade omdömet om Anders Berglin som målare svarar Härnösandslektorn, Fale Burman, för. Han skriver den 15 augusti 1798 i en reseskildring från Jämtland:

”Blef bekant med Målaren Sundin, som var sysselsatt med målning. Han är nu Bonde i Orrviken. Skada att så stort ämne till en fullkomlig mästare satt sin hand till plogen. - - - Berglind, som ock varit en snäll Ornament målare, är nu gammal och Bonde i Östnår – är född i Tossåsen i Berg”. Burman stavar Berglins namn fel. Det felet har begåtts tidigare, som kommer att framgå. Med ”snäll” menar man ”skicklig” på Burmans tid. Med ”gammal” menade Burman 60 år. Men att Berglins samtid gillade hans måleri framgår av de många beställningar som han fick såväl i kyrkor som i världsliga miljöer. Och idag, drygt 200 år efter hans död, tar sig uppskattningen av hans konst uttryck i höga priser vad gäller målade, orörda skåp i jämtlandsrokoko. Till fröjd för ögat, men inte till salu, är hans underbara kyrkoinredningar från sent 1700-tal, den jämtländska guldåldern.

Vem var han?

Anders Olofsson, sedermera Berglin, föddes i byn Tossåsen den 8. juni 1737, son till indelte soldaten vid Jämtlands dragonregemente Olof Jonsson Berg och hans hustru Lisbeta Andersdotter, ”båda två af ett ärligt nampn och gott rychte” enligt den i socknen födde kyrkoherden Johan Drakes anteckning den 4 oktober 1730 i förteckningen över brudvigningar i Bergs kyrka. Tossåsens by ligger en knapp mil söder om Storsjöns sydspets efter Karl XI:s väg, som löper parallellt med väg 45, nära Åsarna. På dopdagen tackade de glada och stolta föräldrarna Gud med den i Bergs socken då vanliga gåvan till kyrkan, 10:16 skilling.

Anders var tredje barnet. Morfar och mormor hade ägt den gamla gården Tossåsen 3. Vid Kristian IV:s räfst med jämtarna 1613 förverkades gården som straff för att Lisbetas förfäder hade svurit svenskarna trohetsed, sannolikt därtill tvingade. Drottning Kristina upphävde naturligtvis denna

konfiskation efter freden i Brömsebro 1645. Karl XI:s indelningsverk stadfästes mot slutet av 1600-talet. Bönderna i Jämtland åtog sig att mot skattelindring rekrytera 48 korpraler och 1000 dragoner.

Det norska fälttåget, som slutade med katastrofen i fjällen vid årsskiftet 1718-1719, skapade stora luckor i leden. Jämtland förlorade omkring 750 man under det onödiga och illa ledda fälttåget. En av dem som fyllde luckorna var Olof Jonson Berg, Anders far. Han var född 1703 i Bergs socken och antogs 21 år gammal som dragon vid Ovikens kompani. Han skulle komma att göra trogen tjänst i 39 år. Husförhörslängden visar att han som ungkarl inkvarterats i knektehållet Kvitsle 2, Östgården. När han och Lisbeta Andersdotter gift sig i Bergs kyrka 1730 flyttade de till Tossåsen 3 som ägdes och brukades av Lisbetas syster Gertrud och hennes man Pär Olofson. Här föddes de fyra första barnen Joen, Lisbeta, Anders (1737) och Kerstin.

Hattarnas krig

Hattarnas ryska krig börjar i augusti 1741 då Sverige förklarar Ryssland krig. Man vill bl.a. återta de områden som förlorats genom freden i Nystad 1721 under det stora nordiska kriget. Dåligt utrustade och med otillräcklig proviant marscherar kompanierna hela vägen till Stockholm för att under kriget svara för bevakningen av huvudstaden. Marschen tar ca. fem veckor. Brunflotraktaten från 1689 stadgade att regementet endast skulle användas för landets försvar vid norska gränsen. Så blev det inte.

Lisbeta oroar sig nu i drygt två år för Olof. Ryktet har nått henne och hon kanske har fått brev som beskriver makens och hans kamraters vedermödor, sjukdomar och död i den ovana stadsmiljön. Dragonernas uppgifter var bl.a. bemaning av posteringar på Dalarö skans, i Vaxholm och på Block-

husudden. De svenska styrkorna kapitulerar vid Helsingfors i slutet av augusti 1742. Men det tar nästan ett år att stifta fred. Det är detta år som kallas ”den lilla ofreden” i motsats till det stora nordiska kriget 1700-1721, som brukar kallas ”den stora ofreden”.

Freden i Åbo sluts i augusti 1743. I början av juni hade man nått en preliminär överenskommelse som trots allt blev lindrig för Sverige. Men redan i maj samma år började man flytta det jämtländska dragonregementet till Gävle för att kunna möta ryska landstigningar på norrlandskusten. Den här gången transporterade man munderings- och gevärskistor sjöledes. Först i september var de sargade kompanierna tillbaka i Jämtland. Anders Olofsson i Tossåsen var bara fyra år när fadern vinkat farväl. Han bör nästan ha glömt hur han såg ut när mor Lisbeta, som tillsammans med de andra soldat-hustrurna mött vid kaptensbostället med trossboden i Hovermo, kom in i stugan med sin man. Anders var då sex år.

Glädjen över hemkomsten blev kortvarig. Regementet beordrades att förstärka viktiga skansar mot ett väntat anfall från Norge. Först i mars 1744 kunde man avrusta och hemförlovas.

På Olof Berg borde de två åren i den främmande stadsmiljön, där folk inte ens kunde jämtska, ha satt spår för livet. Ingen av sönerna blev heller dragon men båda döttrarna gifte sig med dragoner, Lisbeta med Lars Dahlström vid Ovikens kompani och Kierstin med Nils Weste i Bergs kompani.

Stockholms slott

Slottsbygget efter det nedbrunna Tre Kronor fortsatte på sparlåga trots kriget. I ett brev daterat den 4. november 1741 till ”oss älskelig, Vår Troman och Öfwerste, Ädel och wälbördig Gothard Wilhelm Marcus von Würtemberg” beordrar kungen regementschefen att avdela manskap till slottsbygg-

nadsarbetet. Det vore märkligt om dragonen 125 Berg i Ovikens kompani, som i flera rullor, bl.a. den som upprättades i Stockholm 1741, noteras som ”snickare”, inte hade tagits i anspråk i Slottets bygghytta. Där var arbetet mindre slitsamt än de grova sysslorna. Själv skulle han nog inte haft något emot det. Där såg och använde han kanske de senaste svarvarna, som drevs med pedal och hjul på samma sätt som spinnrockar. Han efterlämnade vid sin död en fullständig svarvutrustning som kan vara anskaffad som en följd av tiden vid svarven på Stockholms slott.

Carl Hårleman, som samma år efterträtt Tessin d.y. som överintendent på Stockholms slott, ritade samtidigt sina rokokointeriörer och samarbetade med den 1732 efterskickade franske målaren Guillaume Taraval och de andra i den franska konstnärskolonin. Deras underbara målningar på väggfält och i tak förmedlar fortfarande 1700-talets sorglösa skönhetsideal. Den parisiska rokokon hade anmärkningsvärt tidigt nått vårt land. I en lokal på Slottet hade Kungl ritare-akademien, sedermera Kungl konstakademien, bildats. Året var 1735. Taraval var där den självskrivne huvudläraren. En av hans tidiga lärjungar och sedan medarbetare var Johan Pasch.

Carl Hofverberg – officer och målare

Den överårige fänriken vid Jämtlands dragonregemente och Hallens kompani, Carl Hofverberg, hade som ung överlevt Armfelts återtåg över fjällen 1718-19. Dessförinnan hade han under två år studerat vid Uppsala universitet, sannolikt för att som sin far bli präst. Inskrivningen skedde i februari 1713 efter en lång färd i släde (Carlsson sid. 84).

Ett vanligt alternativ till att studera teologi var att bli officer. Var man inte adlig fick det bli vid något landsortsregemente. 1715 valde den unge Hofverberg hemortens dragonregemente.

Under en vistelse i Stockholm gjorde han sig, som köpt vittne, skyldig till mened, vilket renderade honom ett halvt år på Marstrands fästning. Han togs till nåder och utnämndes till löjtnant 1742 under regementets tid i Stockholm där hans uppgift var att leda kompaniets verksamhet under kompanichefen. På Stockholms slott kunde han förena detta med samvaro med de konstnärer som var i arbete med inredningen. Undervisning i teckning hade stått till buds på Uppsala universitet. Teckning var, i avsaknad av kamera och satelliter, en viktig kunskap för officerare. Kartor och fästningar skulle ritas och avbildas. Några stilleben i en relativt ovanlig form, ’qoud libet’, eg. ”vad som behagas”, kan knytas till Hofverberg och påminner om ett av Kloppers, universitetets i Uppsala ritmästare, efterlämnade verk. Hofverberg var redan en erfaren och flitigt anlita kyrkomålare i Jämtland. Redan 1720, med det norska fälttåget i färskt minne, målade han i Undersåkers kyrka. Sedan arbetade han i ytterligare åtta kyrkor och på Salsta, Tureholm och Lövsta innan kriget krävde hans närvaro i Stockholm. I kyrkoräkenskaperna för Mattmars kyrka 1736 kan man läsa:”Hr Fendrick Hofwerberg, som den fermaste här i Landet i Målarkonsten”. Omdömet får tas med en nypa salt men det är inte alltför djärvt att förmoda att Carl Hofverberg i möjlig mån använde tiden på Slottet till att se och lära. Han bör ha haft kontakt med överintendenten och med Taraval och fått förmånen att njuta av rokokons behagliga dekorativa verkan. Efter stockholmstiden målade H. också flera porträtt, främst av präster och släktingar. Ritmästaren i Uppsala är känd som ’konterfejare’. Måhända hade ryktet om Gustaf Lundbergs sagolika framgång i Frankrike som porträttmålare i pastell nått Sverige och även det inspirerat Hofverberg.

Det finns tre permissionssedlar för Hofverberg på Krigsarkivet (Biografica). De visar att han vistats i Uppland och sannolikt Stockholm långa tider under sent 1730-tal. De två första av dessa sedlar är undertecknade av kung Fredrik,

den tredje av drottningen, Ulrika Eleonora, Karl XII:s syster. Dessa permissioner och underlåtenhet att långa perioder, med sin hemmavarande hustru, ta nattvarden i kyrkan i Hallen, där fänriksbostället låg, visar de möjligheter han haft att tidigt komma i kontakt med den nya stilen, som bl.a. lärdes ut vid den nybildade akademien.

Lillebror kostas på

Den 5. januari 1745 föddes Anders lillebror Olof. Han, som den ende av sönerna, skickades i sinom tid till Frösö trivialskola. Skolan hade tillkommit som ett led i försvenskningen för att begåvade ynglingar inte skulle sändas till Trondheim. Att sonen till en dragon fick åtnjuta kvalificerad undervisning i skolan vid Stocke på Frösön var inte så vanligt. Lärjungarnas fäder var oftast självägande bönder, präster, officerare eller civila tjänstemän. Men ett litet antal underofficerare, indelta soldater och ”övriga” finns också representerade. I husförhörlängden har kyrkoherden Nils Hofverberg, Carls bror, antecknat ”i Scholan på Frösön” efter ”Olof Olofson 9 år”. Året var 1754. En kontroll i Frösö Trivialskolas arkiv visar Olaus Berglins utbildningsgång vid skolan. Latiniseringen av förnamnet och det efter hemsocknen antagna familjenamnet är tidstypiska. Olaus börjar ”I Classe inferiores” i mars 1754 och slutar i april 1761 i ”IV Classe Rectoris”. Antalet elever var 1756 endast 70. Rektor var Olof Genberg och lärare bl.a. magistrarna Daniel Selander, Eric Fougt och Jonas Biberg. Undervisningen innefattade i hög grad latin och kristendom men även matematik.

Skolgången visar att föräldrarna hade ambitioner och ett fungerande kontaktnät. Båda dessa faktorer blev av betydelse även för den unge Anders Olofsson på hans väg till målarhällan.

Olof Berg har förutom den blygsamma soldatlegan och naturaförmåner vid dragonhållet försörjt familjen som snickare. Spår av detta finner man i Bergs kyrkoräkenskaper 1748 . Där tas upp ”Olof Bergs arbete för nya lektaren”. Socken-snickaren Anders Kiellson, som redovisas i Maj Nodermanns Mästarregister (s. 249 f), är tidigast belagd i yrket 1758, då han är byggmästare när kapellet i Åsarna byggs. Han efterträder Olof som snickare. Mera om detta framgår senare av Olofs bouppteckning. I Bergs kyrka samarbetar Olof med löjtnanten Hofverberg, som målar den nya altartavlan, och med bildhuggaren Jonas Granberg. Denne hade, som Hofverberg, överlevt det norska fälttåget med händerna i behåll. Granbergs elev, den geniale Johan Edler, skulle senare komma att under lång tid nära samarbeta med Olofs nu 12-årige son Anders som vid detta tillfälle kanske var handräckning åt fadern i kyrkan.

De två äldsta sönerna, Joen och Anders, har sannolikt undervisats i att skriva och läsa av fadern och av klockaren Jorn Anderson i Kvissle och Tossåsen hos vilken familjen tidvis varit inhyst. Efter att ha hjälpt till hemma tar sonen Joen tjänst som dräng 1756 hos bonden Jöns Mårtenson i Mo nr. 4. Som vuxen kallar han sig Jon, en uttalsvänligare form än Joen. Han gifter sig i Haverö socken i Medelpad 1760 med bondedottern Sigrid Pehrslotter, får fyra barn av vilka det första, sonen Olof, ”afsomnade” omedelbart efter nöddopet. Jon Olofson kallas i dopboken ”vargeringskarl”, dvs. rotens reserv vid Hälsinge regemente. Familjen flyttar till Tossåsen där Joen i fortsättningen betecknas ”torpare” och ”husman”. Han övertar med gårdsägarnas tillstånd faderns ”åbotorp”.

Anders arbetar också som dräng, tidigast belagt hos granen Jöns Halvarsson Tossåsen 2. Man skriver 1754 och Anders är 17 år. Nästa anställning framgår av husförhörlängden för Eltnäset 4. Kyrkoherdens alla frågor vid husförhöret den 28 augusti 1755 klarades med glans av ”drängen Anders Olofsson

18 år”. Herdaminnet berättar att prosten var ”en liflig, energisk och för sitt kall intresserad prästman” tillika yngre bror till den målande officeren Hofverberg.

På Rörön 2 hette bonden Eric Jonson. Han var ”swag och liten för sig” och 65 år enligt kyrkboken. Här behövdes en dräng. Anders Olofsson hade lämnat Eltnäset för Rörön och klarade husförhöret lika bra här den 7 mars missväxtåret 1756, då sommaren var kall och höstfrosten tidig. Ännu hösten 1762 kallas Anders ”dräng: Anders Olsson i Tåssåsen” när han tillsammans med sin far är dopvittne då hans morbrors dotter, kusinen Lisbeth, döps i Bergs kyrka. Ynglingaåren som dräng i jordbruket skulle visa sig lärarika och värdefulla för framtiden.

Nu följer en period då det är svårt att rekonstruera Anders Olofssons liv. Husförhörslängder saknas för Berg 1757-1771 och flyttningslängderna börjar först 1847. Mantalslängder, kyrkoräkenskaper och födelseböckernas dopvittnen kan dock ge några ledtrådar.

Från dynggrepe till pensel

Carl Hofverberg har gott rykte som målare i Jämtland och angränsande landskap. Hans stilleben har dugt åt riksrådet Ture Gabriel Bielke och hans bror Carl Gustaf. De finns nu på Livrustkammaren och Skoklosters slott. Han målade också på Lövestabruk och Karlholmsbruk för familjen De Geer. Det var åren före kriget och stockholmskommenderingen. Intrycken från rokokomåleriet i huvudstaden blev bestående. Bortsett från några porträtt, ett kan dateras till 1759 eller senare eftersom han på självporträttet bär Svärdsorden ”för tapperhet och framstående förtjänster i krigstid samt för gagnande och långvarig verksamhet” som han tilldelades det året, ägnar Hofverberg sig främst åt arbeten i kyrkor (*bild 1*). Konsekvent tillämpar han rokokons stilideal. Han

rider på den nya stilens framgångsvåg. Beställningarna avlöser varandra. Det är också en tid när de gamla kyrkorna blivit för små för de allt större församlingarna. Nya kyrkor byggs och de gamla byggs om. Rokokon är tydligast i bildhuggarnas arbeten med altaruspsättningar och predikstolar. Hofverberg har ritat och anvisat när Granberg och Edler utförde sina mästerstycken bland vilka den nu uppbrunna altaruspsatsen i Rödö kyrka anses vara rokokons genombrottsverk i Norrland.

Men åldern börjar göra sig påmind. Konstnären kunde behöva avlastas och de enklare sysslorna, som att t.ex. riva färg, överlåtas på en vaken, intresserad yngling som i stort sett nöjde sig med kost, logi och lärospån. Anders Berglin tillämpade själv tidigt detta system, belagt t.ex. vid arbetet

*Bild 1
Självporträtt av
kaptenen och riddaren
av Svärdsorden, Carl
Hofverberg, målat
någon gång under åren
1759-65.
Porträttet i Murberget,
Länsmuseets Väster-
norrland samling.*

i Alsens kyrka 1770. Så småningom finns antecknat att hans egen son biträdde honom, dock utan att gå i fadern fotspår.

I kyrkoräkenskaperna dyker också ”Hr Capit. Carl Hofverberg och dess Betjäning” upp. Så t.ex. i grannsocknen Myssjös kyrka 1755, då läktaren försågs med 33 målningar av apostlar och profeter. Vem betjäningen var ansågs tyvärr inte värt att nämna. Man kan dock inte utesluta att den unge Anders Olofsson tjänat som hantlangare och lärgosse hos Carl Hofverberg. Denne hade visserligen sonen Eric, född 1734, som i räkenskaperna för Härnösands kyrka, då Eric var 14 år, får kosthåll utbetalat för ”min sohn som betient mig wid arbetet”. Även i Torps kyrka arbetar far och son samtidigt 1750. Därefter och fram till sin död målar och förgyller Eric Hofverberg på egen hand. Fadern får söka en annan betjänt.

Eric kallas ”modellör” i husförhörslängden och ”condukteur” i kyrkoräkenskaperna. Den senare benämningen användes också t.ex. vid slottsbygget i Stockholm och avser en person som leder målare och bildhuggare vid ett slotts- eller kyrkobygge. Den finns också i Krigsarkivets bevarade brev angående upprustning av Frösö skans efter 1741-43 års krig. ”Målare” var kanske inte tillämpligt på sonen till en ståndsperson. En son till Carl Hofverbergs bror, kyrkoherden Salomon Hofverberg, kallas ”artist”. Erics far bar oavsett verksamhet sin militära titel.

I närbelägna Ovikens kyrka arbetade H. och ”dess betient” 1761-62. Kosthåll för två betalades i 128 dagar. De har ätit vid skilda bord. Hofverbergs kost är dyrare än betjäntens. Arbetet omfattade målning och förgyllning av altarpåläggningen. Målningen är enligt Nodermann av låg kvalitet. Hon skriver att det delvis kan röra sig om ett elevarbete. En annan, yngre officer, som målat och fakturerat samtidigt i Ovikens kyrka är Mikaël Trafvenfelt som svarat för predikstol, dopbild m.m.

Som betjänt i Oviken är eleven Anders Olofsson naturligtvis tänkbar. Han är 25 år och säkert inte arbetslös. Hans far har

den 6. april 1762 föravskedats för ålderdom och för sin långa och trogna tjänst anmälts till dubbelt underhåll. Han bor enligt mantalslängden ensam i torpet. Anders mor Lisbeta Andersdotter bor antagligen hos sin syster eller någon av döttrarna. Ett dåtida sätt att ordna hemtjänsten.

Om Anders varit lärgosse, dräng och betjänt på Stenhammar, Carl Hofverbergs gård i Bergsbyn, så upphör denna anställning senast den 12. mars 1765 då den gamle karolinen, som enligt brodern kyrkoherden ”varit en hedersman i sitt stånd, samt Christeligen och berömligen lefvat jemt”, avled. Sjukdomen var ”mag- och bukref”. På begravningsdagen fick Bergs kyrka de sedvanliga testamentspengarna. Änkan och barnen skänkte då 50 skilling. som tydligen passade för en ståndsperson. För vanligt folk räckte det med två. Nu vilade den jämtländska rokokons öde i andra händer.

Folket i Tossåsen och andra sydliga byar i Bergs socken hade på grund av den långa vägen till Bergsbyn och kyrkan länge önskat sig ett närmare beläget kapell. Efter mer än tre decenniers uppvaktningar och skrivelser och först efter det att bygget påbörjats fick man tillstånd. Stora uppoffringar och mycket arbete föregick invigningen av Åsarna kapell 1764. Anders far hade varit en av de drivande krafterna.

I maj 1767 lämnar far och son frivilliga bidrag till församlingen i samband med besök i kapellet, Anders fredagen den 22. maj och fadern söndagen därpå. Anders kallar sig nu ”Målaren Anders Berglin”. Detta är det första belägget för ’Berglin’ som hans familje- eller efternamn och för ’målare’ som hans titel. Vid Frösö skola tilldelades ju hans yngre bror, Olof, namnet Olaus Berglin redan 1754. Det kan vara bakgrunden till Anders val. I hemsocknen fanns dessutom en trumslagare Anders Berglin och en avskedad dragon Sven-Hans med soldatnamnet Berglin. Denne tillverkade klockor och golvur. Anders Berglin hade nu, vågar man tro, självförtroende och inkomster som motiverade yrkesbenämningen ’målare’.

De få som hittills skrivit om Berglin har förgäves sökt ta

reda på hans utbildning. Men de fåtaliga och ofullständiga källorna har tigit. Eric Festin har dock i Jämten uppgivit att målaren lärt sig yrket i Stockholm. I Akademiens handlingar finns visserligen en elev Berglin men denne hette Carl och året var 1784. Det finns också en målargesäll, Daniel Berglin, 1770 hos målaren Fredrik Hedström i Klara församling i Stockholm. Förutom fel förnamn så är han sex år yngre än Anders Berglin. Folkkonstens utövare kan nog ofta vara självlärd. De självmedvetna bönderna runt Storsjön har dock för kyrkorna krävt konstnärer eller dekorationsmålare som kunde styrka sin utbildning. Jämtland hade fram till 1786 ingen stad och inget skråväsende. Östersund, som inledningsvis bara var en stad på pappret, kom därför aldrig att få någon hallstämpel innan skråväsendet lades ner. För jämtländska talanger inom de sköna konsterna, bildhuggeri och målning, återstod att söka upp behöriga mästare där de fanns. Att Berglin inte var självlärd berättar redan hans samlade produktion. Om han nu inte, som senare Sundin, utbildats i huvudstaden och vid Akademien vad återstod då? Vi prövar med kuststaden Hudiksvall. För Bergsborna låg det med hänsyn till kommunikationerna närmare till hands att handla med Hudiksvall än med Härnösand. Hudiksvalls stadshandel var dessutom en betydande mellanhand för varuutbytet mellan Stockholm/Uppsala och norrländsk landsbygd, främst Hälsingland.

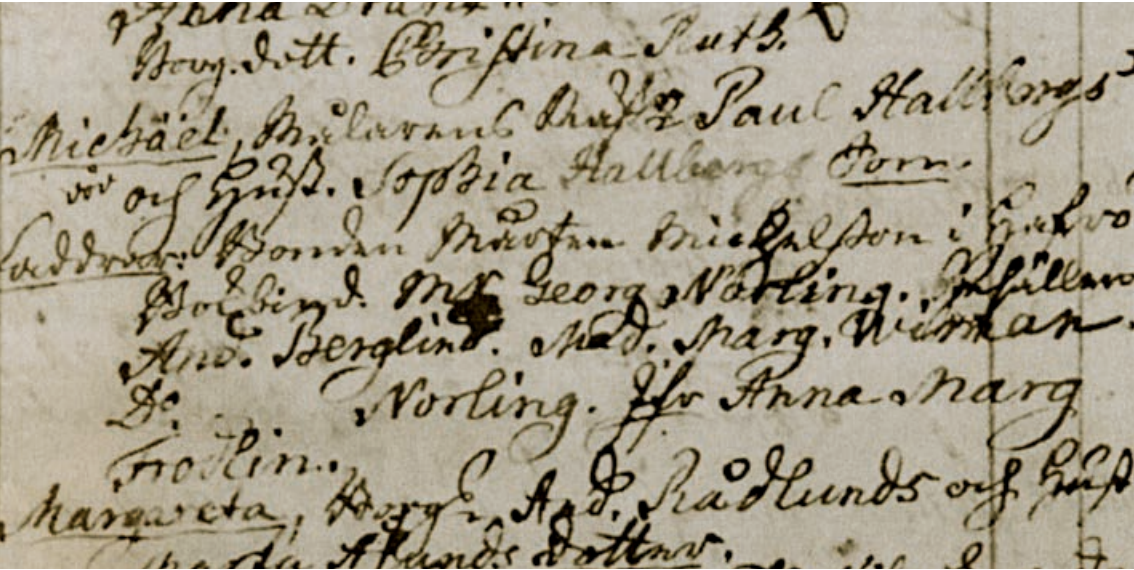
Ett barndop

I Hudiksvall fanns, när Carl Hofverberg dog, två utbildade målare som vore tänkbara som Anders Olofssons läromästare. Den äldre var Eric Åsén, född 1727 i Stockholm, antagen som utlärd gesäll 1751 hos stockholmsmästaren Johan Meling. I Hudiksvall fick han burskap som målarmästare 1755. Den andre hette Paul Hallberg. Han var född i Haverö 1734 och hade varit i lära hos den tyskfödde mästare Michael Masancke

i Stockholm med verkstad på Västerlånggatan. 1763 kom Hallberg till Hudiksvall. Till en början har han eventuellt varit i tjänst hos Åsén. Haverö ligger inte långt från Bergs socken men i Medelpad. Paul Hallberg var gift med Sophia, dotter till en dragon vid Jämtlands regemente, Olof Jönsson Wallberg.

Det borde nu vara möjligt att undersöka om dessa två målare haft gesäller och lärpojkar och vilka dessa var. Kyrkoarkivet i Hudiksvall är omfattande och lättillgängligt men det finns en besvärande lucka i husförhörlängderna 1763-1768. Inflyttnings- och utflyttningslängder saknas likaså för denna period. Om man antar att Anders Olofsson gått Carl Hofverberg till handa och på så vis förkovrat sig måste han senast efter Hofverbergs död söka en annan lärare. Då födelse- och dopböcker för Hudiksvall finns i behåll för aktuell tid kunde det kanske löna sig att kontrollera dem. Erik Åsén och Paul Hallberg var ju båda gifta och tänkbara fäder. Faddrar och dopvittnen antecknades alltid. Nativiteten var god i denna lilla stad och många äkta föräldrapar, några ogifta mödrar och ett myller av glada, sannolikt uppklädda, dopgäster passerar revy

*Bild 2
Hudiksvalls kyrkoarkiv C I Födelse- och dopböcker 1. 1716-1801.
När målarens Mäster Paul Hallbergs och hust. Sophia Hallbergs son Michaël döps den 18 sept. 1767 är Gesällen And. Berglin en av faddrarna.*

när man forcerar prästernas varierande 1700-talspiktur. När jag kommit till den 18. september 1767 stannar tiden. Jag läser i födelseboken :”Michaël, Målarens Mäster Paul Hallbergs och Hust. Sophia Hallbergs Son. Faddrar: Bonden Mårten Michelson i Hafrö Bokbind. Mr Georg Norling. Gesällen And. Berglin. Mad. Marg. Wiman. D:o Norling. Jfr Anna Marg Frodlin” (*bild 2*).

Prästen hade glömt vad Madame Norling hette i förnamn. Hon hette Margaretha och var född Alflin. Men vi förlåter honom. Han glömde som tur var inte Hallbergs blivande kollegas och detta arbetes huvudpersons namn.

Det borde inte vara möjligt att denne gesäll, inom målar-skrået får man förmoda, är någon annan än målaren Anders Berglin, den som skänker 6 sk. kopparmynt i Åsarna kapell fredagen den 22. maj samma år, kanske inför avfärden till Hudiksvall. Även där fanns en ung man, en reservbåtsman, som hette Anders Berglin. Han hade straffats med 30 par spö för stöld 1765 och dömdes nästa gång till hängning. Den verk-ställdes dock inte. Namnet var således inte helt ovanligt. Som gesäll tog man sig ofta ett namn. Patronymikon användes i bondesamhället. Namnet Berglin har missuppfattats av kyrko-herden som vid dopet av Michaël Hallberg ursprungligen skrivit ”Berglind”. Någon, sannolikt Hallberg som även var klockare, har rättat misstaget med en avsiktlig bläckplump över avslutande ’d’. Den identifiering av Hallbergs gesäll som dopvittnet Anders Berglin möjliggjort kommer att underbyggas med ytterligare fakta.

Mantalslängderna i Hudiksvalls stad för 1765 redovisar målaren Paul Hallbergs hushåll som det var vid årets början. Det består då av man och hustru samt en ”dräng i lära”. Följande år har en piga tillkommit men drängen i lära är ”absent”, frånvarande, när längden görs upp dagen före jul-afton 1765. Ett år senare består hushållet av målaren och hans hustru samt tre ospecificerade drängar och en piga. Mantalslängden för 1768 är daterad den 1 dec 1767. Nu har

Paul Hallberg en gesäll, en dräng och en piga. Det är rimligt att anta att denne gesäll är Anders Berglin, som bevistade Mästers barndop den 18. september samma år. Man kunde inte börja direkt som gesäll i skråväsendet. Det krävdes något eller några år som lärgosse eller i detta fall ’dräng i lära’. Det senare är ovanligt. Vanligen började man som ung lärgosse. Informationen i mantalslängderna visar att Anders Olofsson vid mogen ålder kan ha skaffat sig den praktiken hos Hallberg. Men hans fallenhet för yrket bör ha upptäckts på hemmaplan och varför inte som Hofverbergs ”betjänt” i hemortens kyrkor där han lärt grunderna. I 1769 års mantalslängd är Hallbergs gesäll antecknad som ”borta”. Det är ett standarduttryck i dessa längder. Gesällvandringar förekom. Men det betyder inte att utbildningen var avslutad. Gesällen väntades åter för att göra mästerstycket. Tyvärr saknas 1770 års längd. Nu börjar emellertid husförhörlängden 1769-1775. Av den framgår att en gesäll från Sveg, Nils Lindström, ingår i hushållet och tar nattvarden i kyrkan Alla helgons dag den 2. november 1770 samtidigt med makarna Hallberg och lärgossen Johan Odmark. Däremot kan hans närvaro inte tidigare, i februari, visas hos Hallberg då makarna och lärgossen tog nattvarden. Nils är en ung gesäll, född 1751. Han kan inte vara gesällen i mantals-längden som avser 1767, året då Anders Berglin var dopvittne. Han var för ung också som dopvittne tillsammans med Pauls äldste bror, bonde i Haverö, och välbeställda borgare med madamer. Nils Lindström blev sedermera målarmästare i Gävle där han avled 1821. Den ojämförligt mest framstående målaren av Hallbergs gesäller var dock Jonas Åkerström som lärde hos Hallberg under fem år för att som nybliven gesäll 1782 fortsätta i Stockholm där han skrevs in i Konstakademien. Han hade stora framgångar och sändes med kungligt stöd till Italien för vidare studier. Där avled han 1795.

”Ähra ware Gud i högden”

När höanden var överstånden 1767 drabbades den avskedade dragonen Olof Berg i Tossåsen av lunginflammation, ”håll och styng”. Begravningen ägde rum vid det nybyggda kapellet i Åsarna den 30. augusti. Vi tror oss veta att sonen Anders i mitten av september var gesäll och dopvittne i Hudiksvall. I oktober hölls laga bouppteckning efter avlidne ”dannemannen Wälförståndig Olof Berg i Tåssåsen”. ’Danneman’ betyder duglig, pålitlig, redbar man, företrädesvis om män av allmog. Motsvarigheten om kvinnor är ’dannekvinna’. Egendomen uppgavs av änkan Lisbeta Andersdotter och äldste sonen Jon Olofsson. De övriga fyra syskonen var således inte närvarande men dock i livet.

Det är ett komplett och välvårdat bohag. Av målade föremål av trä uppges en åksläde, seltyg, ett skåp, två kistor, ett skrin, en skål, två stop, en mortel och tre tumlare av sten (tälgsten). När föremål inte är målade anges detta. Det vittnar om att man i detta torp värderade och uppskattade dekorationsmåleriet. Det är troligt att någon eller några i familjen hållit i penseln. Målarhålla tas dock ej upp vid bouppteckningen. Man kan gissa att en sådan tidigare har överlåtits till sonen Anders. Tio stolar tas upp, troligen snickrade av Olof. Två av dem befinner sig enligt bouppteckningen i grannsocknen Rätan. Det gav ledtråden till Anders Berglins syster Kierstin, som lånat stolarna. Hon gifte sig i Rätan den 8. november samma år med sin dragon och behöll förmodligen stolarna.

Svarvutrustningen med vad därtill hör plus en fullständig snickarutrustning med bl.a. 22 hyvlar och alla sorters yxor och bilor för timring förklarar hur Olof kunnat kosta på utbildning för två av sönerna och skaffa sig och familjen en dräglig tillvaro. Han var sockensnickare Kielssons företrädare. Men han var också torpare med tre kor, en kviga, en ettårskaly, en get, fem killingar och nio får. Flertalet av

*Bild 3
1768 skänkte Anders Berglin som altartavla till nybyggda Åsarne kapell Konungarnas tillbedjan. Den kan nu ses i Åsarnas nya kyrka. Detta är Berglins första kända arbete.
Foto: JLM*

djuren fördelades på de fem barnen av modern i bouppteckningen. Anders Berglin ärvde hälften i en ko tillsammans med Olof, två får och en killing. Modern behöll en ko, en get och tre får.

Fadern efterlämnade en bibel, två psalmböcker, en postilla, en liten bönebok och en bok kallad Himmelska Örtagårds Sällskap. Den är skriven av magister Johan Qvirsfeld som levde 1642-1686, kantor och ärkediakon i Sachsen. En upplaga på svenska gavs ut på Lars Salvii förlag 1758. Böckerna verifierar att dragonen Olof Berg hade strävat efter att leva kristligt, som det står om honom i dödboken att han gjort, samt att han kunde läsa.

Vid begravningen skulle testamentspengar lämnas till kyrkan. I stället lämnades den dagen till Åsarna kapell en ny kista utan beslag till ett värde av 4 daler kopparmynt och 16 skilling som man får förmoda att den avlidne själv hade snickrat. Den 5. april året därpå står det i kyrkoräkenskaperna: ”Målaren Anders Berglin tillika med hans moder en tafla för altaret utan värdie och förärat til Capellet”. Kyrkvärdens ord skall inte uppfattas som någon kritik av altartavlan. Samma formulering används om en annan gåva, lärft till altarklädnad. Anteckningen är gjord i räkenskapsboken i kolumnen för ’credit’ och klargör bara att inget penningbelopp anges. Den unga kapellförsamlingen skulle inte haft råd att städsla ens Anders Berglin men man var säkert glad och tacksam för altartavlan som föreställer ”Konungarnas tillbedjan”. (Bild 3).

Nu finns det stöd även i Bergs kyrkoarkiv för att vår målare kan ha befunnit sig i Hudiksvall från slutet av maj 1767 till slutet av mars 1768. Under denna tid kan han hos Paul Hallberg ha målat ”Konungarnas tillbedjan” efter samma förlaga som Hallberg själv använt i Delsbo kyrka 1764. Altartavlan där är i kolossalformat, 14m. hög och 8,5 m. bred. ”Förlagan” skriver Maj Nodermann ”har varit en tämligen sällsynt gravyr, som inte påträffats i Akademiens samling, stucken 1613 av Philippe Thomassin efter italienaren Frederico Zuccari, död 1609 i Ancona.” Berglin har dock fått hålla sig till ett blygsammare format av bl.a. ekonomiska skäl. Han hade ju ingen beställare att fakturera. Högst upp på schilleriet, en äldre benämning på målning, håller två änglar en vit banderoll med texten

*Bild 4
Pulpetskrin med
Madame Sophia
Olofsdotter Hallbergs
namnchiffer och
årtalet 1785 målat
på lockets insida.
Inköpt i Hudiksvall.
Foto: Bo Svensson*

Bild 5
Jämförelse mellan
målade dörrspeglar.
Till vänster attribuerat
till Paul Hallberg
(Nodermann 2005:145).
Till höger målat av
Anders Berglin.
Foto: T.v. Bertil
Daggfeldt, t.h. Jamtli

”Ähra Ware Gud I Högden”. Detta lätt naiva förstlingsverk för sakral miljö av den 30-årige gesällen Anders Berglin finns nu till beskådande i Åsarnas nya kyrka. Det kan mycket väl ha varit hans gesällprov.

Arkivens vittnesbörd och de nära samtida två målningarna efter en och samma tämligen sällsynta gravyr är ett gott stöd för antagandet att Anders Berglin haft Paul Hallberg som läromästare. Denne signerade inte sina arbeten men slumpen förde ett skrin målat av honom i min väg. På loppisen i Överås gamla såg utanför Hudiksvall köpte jag ett blomsterbemålat skrin med ett vackert rött namnchiffer på lockets insida, inramat av blågröna rocailleslingor, samt året 1785 (bild 4). Skrinet med sluttande lock hade med stor sannolikhet tillhört Sophia Olofsdotter Hallberg. De eleganta versalerna S O H B, fyndorten Hudiksvall, året och måleriet pekar enstämmigt på målarens hustru. Ett till formen identiskt skrin med annat

målat motiv har visats i Antikrundan. Målaren är med stor sannolikhet densamme. Det vore inte förvånande om det ibland finns likheter mellan lärarens och elevens arbeten. Ett målat rokokoskåp av högreståndskaraktär, som målats av Paul Hallberg eller möjligen av hans gesäll, sedermera den framstående hovmålaren Jonas Åkerström, skall jämföras med ett skåp som Berglin målat för att visa överensstämmande drag i Hallbergs och Berglins måleri. Åkerström var i lära hos Hallberg tio år senare än Berglin, och har därför knappast kunnat påverka honom (bild 5).

Paul Hallberg och hans hustru Sophia hade två barn som dog unga. Han efterlämnade inget bevarat arkiv. Stadsbranden i Hudiksvall 1792, tre år före målaränkans död, kan ha drabbat Hallbergs efterlämnade gravyrer och handlingar. Man vet därför inte om han utfärdat mästarebrev för Anders Berglin. I Stockholms skråarkiv finns ingenting som rör ”vår” Berglin. Han kallades ibland ”mäster” av sina landsmän och hans hustru ”madame”. Man skämtade inte gärna med titlar i 1700-talets Sverige så det är inte helt uteslutet att Hallberg godkänt ett mästestycke. Å andra sidan krävdes det att det fanns minst fyra mästare i samma stad för att skrået skulle vara beslutsfört, i annat fall sorterade man under Stockholm. Konkurrenten om de prestigefyllda arbetena i de många nya eller ombyggda kyrkorna bör ha gjort det svårt för Berglin att segla under falsk flagg men å andra sidan fanns inte skråväsendet i landskapet och dess invånare var traditionellt självständiga och fria. För dem var han kanske ”Mäster” redan genom sina verk.

Drängen som blev lakej

Återkommen från utbildning och praktik i Hälsingland börjar han utöva sitt yrke hemma i Jämtland. Mantalslängderna ger några upplysningar om hans bostadsorter och vanor. Som

dräng förekommer man inte i mantalslängderna med namn men ståndspersoner, tjänstemän och hantverkare återfinns under rubriken ”Particulair Personer”, ’särskilda personer’. I december 1768 är Anders Berglin till synes mantalsskriven på Prästgården i Berg där adjunkt och klockare men också, konstigt nog, skogvaktare, tingsprofoss (utförde t.ex. spöstraff på tinget), handelsgesäll, sockensnickare och trumslagare har hyrt in sig med eller utan eget matlag under 1760-talet. Trumslagarkvarteret är däremot beläget på det närliggande bostället Berg 4, Stenhammar. Anders kallas ”målaregesäll” och förs som den ende i Bergs socken i kolumnen ”Laqvaijer”, ’lakejer’. Inom hela Jämtlands fögderi finns vid samma tid, skatteåret 1769, endast 10 ”laquaijer”. En av dem är kollegan, målargesällen Wagenius. Han förs på hemgården i Valne, Lockne socken, och är i matlag med fadern.

”För överflödsvarors bruk” betalar Anders Berglin 16 skilling i skatt. Han är ännu en mindre rökare. Omedelbart före Berglin står föraren Jöns Wingberg. Denne militär förs tidigare år på Mo 4, som har koppling till hans släkt. Detta stöds av husförhörlängden 1754-56. Berg eller Bergsbyn där Stenhammar ligger är utelämnad i 1769 års mantalslängd. Tingsprofossen har rönt samma öde, även han förs felaktigt på Prästgården. Skrivaren har glömt att fylla i Berg och Mo i därför avsedd kolumn. Anmärkningsvärt är formulärets benämning ’lakej’. Men samma formulär för den allmänna bevillningen användes i hela landet. Som bekant är det ont om adelsgods norr om Dalälven. Så länge som landskapsregementena fanns tjänstgjorde dock många adliga officerare även i norr. Carl Hofverberg var sprungen ur en prästsläkt med rötter i 1500-talets Åre. Familjenamnet togs i slutet av 1600-talet av sex syskon efter Hoverberget i Bergs socken. När Carl Hofverberg den 16. januari 1744 undertecknade trohetseden till tronföljaren Adolf Fredrik använde han en sigillstamp bestående av en rokokokartusch med sina initialer krönta av en adlig rangkrona. Han hade nog ingenting

emot lakejer i ordets rätta mening, men det aktuella formuläret var lite trubbigt och betydelsen var tånjbar. Det viktiga var att skatten blev så låg som möjligt, i det här fallet 18 skilling. Privata personers hantverkare och betjänter tillhörde samma kategori men fanns inte i formuläret. Vi erinrar oss att kyrkoräkenskaperna i Oviken innehåller kostnader för Hofverbergs ’betjänt’. Trots ett stort antal ganska väl betalda arbeten som tillskott till officerslönen, plus naturaförmånerna, hade den målande kaptenen ibland ekonomiska svårigheter. Detta år uppger mantalslängden att hans änka är fattig.

Mantalslängden för 1770 finns inte i bevar. Berglin har funnits i den. Man måste sedan urminnes tid skatta någonstans. Ville man resa till t.ex. Hudiksvall måste man begära respass vid landskansliet. Den förordningen gällde ända fram till 1860. För år 1771 finns mantalslängd. Där är målargesällen Anders Berglin upptagen, inte under prästgården men däremot efter Wingberg i Mo.

Även detta år bör hans verkliga adress vara Berg 4. Nu tillåter ekonomin att han röker mera tobak och betalar ”särskilda personers tobaksavgift”, 1 daler kopparmynt och 16 skilling. Tände han måne en pipa på kyrkbacken i Berg den första november 1771 när torparen Clas Anderssons och Anna Ersdotters piltebarn Erich döptes? Målaren Anders Berglin har nu rankats högst av de manliga dopvittnena. Torpet ligger på Stenhammars ägor. Anders och Clas känner varandra som grannar och vänner.

Kopplingen till Hofverberg och därmed hans lärarskap bör ha framgått av det skrivna. Det öppnar också för möjligheten att Berglin eller snarare drängen Anders Olofsson varit i Hofverbergs tjänst före tiden i Hudiksvall. Då döljs han i längderna under beteckningen ’dräng’. Endast husförhörlängder skulle kunna bestyrka detta. Husförhörlängden i Hallens socken för åren 1747-48 innehåller Carl Hofverberg och hans hustru Christina Huss som bor på bostället i Heljesund. I deras hushåll förs Bengt Nyman, en f.d. dragon med

nr 14 vid Hallens kompani, som fått avsked för bräcklighet vid avmarschen till Stockholm 1741. Omedelbart under honom läser jag ”en Yngling anders”. Om det avser Anders Olofsson Berglin så är ynglingen omkring 11 år. Det är ingen onormal ålder för lärgossar. Möjligheten finns att Anders en tid varit lärgosse i målaryrket i stället för att som sin yngre bror vid samma ålder sändas till Frösö skola. Säkert är ändå att Anders hos Hofverberg fått en så pass god utbildning att tiden som ’dräng i lära’ kunde göras kort innan Hallberg kallade honom gesäll.

1772 har Stenhammar blivit gästgiveri under bonden Jon Jonsson, men då har Anders lämnat Bergs socken. ”Betjänten” blev äntligen fri att måla självständigt och efter sin känsla. Respekt, vänskap och ekonomiskt beroende hade bundit honom till den erfarne, konstnärlige karolinen. Man får ett intryck av att det var Carl Hofverbergs död som var den utlösande faktorn bakom Anders Olofssons förvandling till Anders Berglin.

Kyrkomålaren

Nu står kyrkomålare högt i kurs. De jämtländska kyrkorna rymde inte längre de växande församlingarna. Ombyggnad eller nybyggnad blev nödvändig. Näs socken kallade Eric Norrlander (även Norlander och Nordlander), född i Näs 1747, i lära redan vid 14 års ålder hos Lorentz Gottman i Stockholm, att ombesörja konstmåleriet. Han hade haft det fattigt som barn, särskilt efter faderns död då Eric bara var 10 år.

Annandag jul 1767 är målargesällen Eric Norrlander förnämsta manliga dopvittnet i Näs ombyggda kyrka. Detta upprepas den 22 maj påföljande sommar. Han är på gesällvandring och har under mellantiden sannolikt inte rest tillbaka till Lorentz Gottman på Södermalm. Denne håller hus i kvarteret Stora Urvädet, helt nära Bellmans bostad 1770-74

på Urvädersgränd, där Fredmans Epistlar kommer till. Eric har behov av försörjning under sin vistelse i Näs och det vore egendomligt om han i avvaktan på uppdrag i kyrkan eller parallellt med dessa inte utnyttjade sina konstnärliga färdigheter. Det finns några extra vackert målade skåp i Eric Norrlanders hemsocken, som hittills tillskrivits Hagaskolan, men kan vara Norrlanders verk (Örjan Bertilsson). Kanske har något av dem tillkommit för att imponera på kyrkans och socknens ledande män. Nu får han uppdraget att måla taket och bildhuggaren Edlers altartavla. Arbetet var ganska omfattande och inbringade 472 daler. Enligt förteckningen över givna pengar till kyrkan skänkte Norrlander 6 daler medan givare i allmänhet gav 2-3. Men så kallades han ”monsieur” också. Stockholms kronotaxeringslängd 1767 upptar en gesäll hos mästaren Gottman. Samma längd ger namnen på två gesäller 1770. Den äldre av dem och den som står först är Eric Norrlander, 23 år.

Nästa sommar (1769) om inte förr stiftar gesällerna Eric och Anders med säkerhet bekantskap. Då målar Norrlander det stora schilleriet för altartavlan i Näs kyrka och uppbär 250 daler kopparmynt. Kollegan Berglin får nöja sig med att förgylla Edlers två änglabilder på predikstolen. Blygsamma 24 daler kommer honom till del. Det tar han igen 1770 då kyrkoräkenskaperna meddelar: ”Betalt till Målaren Anders Berglin för målning på nya Predikstolen contant 204 daler”. Det här året blir ekonomiskt mycket givande och den naturliga tanken att skaffa sig en egen gård ser ut att kunna förverkligas. Han får en viktig beställning i Alsens kyrka. Den kommer att inbringa hela 1 260 daler kopparmynt, men då ingår lärlingens lön och kostnaden för material. I sockenstämmans protokoll får man en intressant inblick i spelet bakom kulisserna. Den 11. juni 1769 diskuterade man vem som skulle få uppdraget att måla altartavlan. Fänrik Trafvenfeldt hade varit meddelad om detta men man hade inte i övrigt ackorderat med honom. Det bestämdes att han brevle-

des skulle underrättas om att Alsen ”ei wil hålla sig til honom”. Han hade inte färgerna eller pengar till desamma. Herr kornett Örbom hade rekommenderat Wagenius i Valne eller Hofverberg, ”vilken gör bäst och bästa priset”. Carl Hofverberg målade inte längre, han avled ju 1765, men detta hade förbigått kornetten. I februari 1770 framgår av protokollet att sockenstämman beslutat sig för att anlita målaren Berglin. Kyrkvärden Halvard Olofsson i Hov skall ombesörja kosthåll och husrum åt Berglin och hans lärning och nu följer hårda förhandlingar om ersättningens storlek. I kyrkoräkenskaperna ser man att Anders kosthåll slutligen kostade 9 och lärningens 5 daler i veckan. Vem lärningen var framgår inte. Maj Nodermann har vågat sig på en, som hon skriver, ”gissning”. Olof Hindriksson från Fjäl, alias OHS, är vid detta tillfälle 15 år. Berglins uttrycksmedel går igen i Olof Hindrikssons måleri när det är som bäst. ”Någon annan än Berglin kan han knappast ha fått det ifrån” konstaterar hon i ’Krigare och konstnärer i jämtländskt 1700-tal’.

Sockenstämman fattade församlingens beslut. Prästen var ordförande och såg till att besluten verkställdes. I Alsen bestämde man våren 1784 följande: ”Om målare til Predikostolen skulle framdeles rådgöras, sedan man genom brefwäxling utrönt hwem som dertil wore både billigast och skickeligast”.

Altaruppsättningarna i Näs och Alsen är båda bildhuggaren Johan Edlers verk i förstklassisk rokokokunst. Norrlanders schilleri i Näs föreställer ’Korsfästelsen’. Hans påverkan på Berglin kommer tydligt i dagen när denne i Alsen, förutom det utsökta blomstermåleriet, använder exakt samma förlaga som sin yngre landsman. Dessvärre förstördes altaruppsättningen när kyrkan brann den 24. oktober 1919. Den hade dock fotograferats ”bit för bit” före branden.

En frivillig gåva till kyrkan i Näs inflyter från målaren ”Andreas Berglin”. Han är lika generös som sin yngre kamrat och lämnar även han 6 skilling i gåva. Det kommer att visa sig

vara en klok investering. Anders har övertygat de ledande i församlingen att han är vuxen uppgiften samtidigt som man vill undvika den fördyring som en resa tur och retur från Stockholm måste medföra. I varje fall kommer inte Norrlander sommaren 1771. Det året målar Berglin i kyrkor, förutom i Näs, i avlägsna Lillhärdal och närbelägna Hackås.

Konstvetenskaparen Maj Nodermann beskriver i sin avhandling kyrkorummet i Näs så här: ”Hela kyrkan är som en blommande sommaräng där Berglin i sin lätta, skimrande lasyrteknik översållat varje ledig yta med rosor, nejlikor och graciöst bladverk”. Hon betecknar Berglins eleganta marmorering som ”oöverträffad”, framhåller hans små blåtonade landskap och kallar honom ”makalös möbeldekoratör”. Hans figurmåleri betecknar Nodermann däremot som svagt.

Anders mor Lisbeta Andersdotter från Tossåsen avlider i början av juni 1772. Begravningsgudstjänsten ägde rum i Åsarnas kapell. Bakom kistan kunde familjen och grannarna se altartavlan med ”Konungarnas tillbedjan”, skänkt av den avlidna och hennes son. Alla hennes fem barn levde, vilket inte var vanligt i ett land med hög barnadödlighet. Det var ett gott betyg åt hennes livslånga strävan och omvårdnad. I oktober är målaren Anders Berglin tillbaka i kapellet och skänker en riksdaler. Det senaste livstecknet, som har påträffats i källorna, från hans yngre bror är Olof Berglins besök i Åsarna kapell vid i början av juni samma år, 1769, i sällskap med ägarna till Tossåsen 3 och 4. Avsaknaden av husförhålls- och flyttningslängder gör det svårt att spåra honom därefter. Med de kunskaper han bibringats i skolan på Frösön har han antagligen, som så många andra, lämnat Jämtland för att söka sin framtid i någon stad. En märklig omständighet är att en guldsmedsgesäll, Olof Berglander, bevistar högmässan i Bergs kyrka bönsöndagen den 30. april. Han ger i frivillig gåva 4 skilling. Man får vänta till i september innan herr fänrik Anders Oldberg lämnar lika mycket. Olaus Berglin var det namn som Frösö skola givit Olof Olofsson. Om Olof

påbörjade en utbildning till t.ex. guldsmed, benämningen silversmeder fanns ännu inte, kunde han välja ett annat namn. Eftersom Olofs far dött 1767 och det var bönsöndag kunde det ha varit lämpligt för en gesäll att demonstrera sin nyvunna värdighet med en generös gåva till den kyrka som delvis bekostat hans skolgång. Efterforskningar i kuststäderna och i Falun, Uppsala, Stockholm och Trondheim har inte givit resultat. Bildhuggaren Jonas Granbergs son Pål har vid 14 års ålder varit lärdräng hos guldsmeden Johan Peter Rust i Trondheim men avbrutit utbildningen. Olof Berg och Jonas Granberg kände varandra väl, de har arbetat tillsammans och de hade båda varit soldater. Guldsmedsskrået hade högt anseende. Yrket kallades to m ”ett kungligt hantverk” och mästarna blev ofta rådmän.

Guldsmedsgesällen Olof Berglander har dock ännu inte påträffats och kunnat bindas till Anders Berglins yngre bror.

Den målände bonden

Under arbetet i Näs var det inte praktiskt att bo i Berg. Anders flyttade in på Månsta nr. 3 i Näs hos änkepastorskan Margaretha Huss född Wargentin. I mantalslängden 1772 har hon en dräng och tre pigor, men betecknas som fattig. Hon avkrävs den högre avgiften för bruk av tobak. Målargesällen Anders Berglin är nu skriven på denna adress och skattar 1 daler för överflödsvarors bruk. Med detta uttryck avsåg Frihetstidens myndigheter att det var onödigt att röka, inte att det fanns tobak i överflöd. Man ville stävja importen och utflödet av valuta.

Från Månsta hade Anders bara en knapp kilometer att gå till den svala kyrkan och arbetet. När ryttaren Olof Månfelt och hustrun Susanna skall låta döpa sonen Carl den 13. mars 1772 ber de målaren och grannen att komma till kyrkan och vara dopvittne. Det märks allt tydligare att Berglins utbildning och omgivning i förening med hemmets uppfostran och med-

födda egenskaper har gjort honom till en uppskattad sällskapsmänniska utan besvärande later. I konkurrensen om de stora arbetena var detta inte utan betydelse.

Man kan ana att Anders Berglin trivs i Näs vid Storsjöns strand. Här låg byarna tätt, bönderna var välmående. Här var det mindre risk att kornet skulle frysa än i Tossåsen. Här kunde han nog tänka sig att leva. På något sätt har han fått veta att det fanns en gård att köpa i närheten. Det var skattehemmanet Östnor nr 1 i grannsocknen Hackås. Köpebrevet finns kvar och är daterat den 7. april 1772. När köpebrevet lästes upp vid tinget företrädde Anders Berglin av filosofie magistern Pehr Hofverberg, son till kyrkoherden i Berg, Nicolaus Hofverberg och brorson till Carl Hofverberg. Magistern var väl informerad om Anders bakgrund och utbildning. Han har sannolikt också biträtt med uppsättandet av köpebrevet i vilket köparen kallas: ”Målaren, Konstärfarne Mäster Anders Berglin”. Säljare var Sven Börjesson. Lagen föreskrev att om inte barnen övertog gården så hade släkten förköpsrätt. Vid tre lagtima ting måste köpet tillkännages genom s.k. uppbud så att bördsrätten kunde beaktas. Tingen behövde inte följa direkt efter varandra. Berglin erhöll det tredje uppbudet på gården vid Ovikens vårting 1773.

I samband med gårdsköpet var målaren inblandad i en tvist om ett litet stycke mark med Måns Rasmusson på Östnår nr 4. Denne man besvärar senare tingsrätten vid minst två ytterligare tillfällen. Dels har han tvistat med sin far om födorådets storlek 1772, vilket resulterade i förlikning, dels har han stämts 1785 för att inte betala ett lån.

Från det att Berglins köp godkännts arrenderar han ut gården till en s.k. landbonde (arrendator, åbo). Under skatteåren 1773-75 är det Göran Jonsson med hustru som bor och verkar där. Men i mantalslängdernas marginaler står det ”Målaren Berglins skatterättighet”.

Häradsrättens dombok från 1773 visar att mäster Anders Berglin på anmodan blev tvungen att flytta till en ny gårds-

tomt på norra sidan om den gamla byn ”till etthundrade par alnar ifrån gamla gårdstomten”. Det var tur att dåtidens timrade byggnader var lättflyttade.

Under de här åren arbetade han vidare i Näs och i Sunne, där kyrkan tillkom som arbetsplats. Dessutom har han privata beställningar. Kyrkorna var idealiska annonspelare. Varje söndag var sockenborna där. Under predikningarna kunde man kämpa mot sömnen genom att studera utsmyckningen. I jämförelse med nutida förhållanden var landsbygdens folk inte bortskämda med bilder. Anders Berglin blev känd och uppskattad. Han var också ”en av dom”, inte någon märkvärdig person från en främmande miljö. Men utan hustru eller anställda var det svårt att kombinera målandet med jordbruk. Mjölknigen var en syssla för kvinnor och utan dynga lönade det sig dåligt att så. Kreaturslösa jordbruk förekom inte.

Nu bildar han familj. Kjerstin Jonsdotter, sedermera madame Christina Berglin, var född i Östnor nr. 3 i Hackås församling den 25. november 1753. Hennes föräldrar var Jon Persson och Kjerstin Andersdotter, som ägde och brukade gården. De hade fem barn. Fadern dog redan 1764. När Anders gifter sig med den 16 år yngre Kjerstin annandag påsk den 17. april 1775 är det svärmor, Jon Pers änka, som äger Östnår 3. Efter henne tar Kjerstins bröder Jon och Per över gården tillsammans.

Så flyttar de nygifta in i den egna gården. Första barnet kommer mitt i höskörden den 23. juni 1776. Det är sonen Olaus eller Olof efter farfar. Mormor i granngården tas säkert i anspråk för barnpassning. Anders får en långväga beställning. Det är församlingen i Särna som, sannolikt på bildhuggare Granbergs inrådan, han hade huggit altaruspsatsen, vänt sig till en jämtländsk målare. Uppdraget utför Berglin i sin verkstad och arvudet kommer med posten.

I Mattmars kyrka målas äntligen pyramiderna. Sockenstämman i juli 1770 hade beslutat att ”Om Pyramidernas målningskostnad höres med Berglin”. Kyrkoräkenskaperna

1776 redovisar ett ospecificerat arvode för Berglin om 300 riksdaler. Detta bör avse pyramiderna. Det långa uppskovet hänförs till brist på medel. Även i Brunflo är målningsarbetet ospecificerat. Det gick åt ”två lass färgor”. Maj Nodermann antar att det avser invändig målning av den nyuppförda kyrkan. Kostnaden är dock bara 102 riksdaler vilket säger en del om skillnaden i pris mellan konstmåleri och slätmålning.

Myssjö, Frösö och Åre kyrkor blir hans arbetsplatser under perioden 1777-79.

Förutom arvode får han kost, husrum och under den kalla årstiden ved. När han efter åtta arbetsdagar målat läktarna och bänkarna i Åre kyrka får han också betalt för skjuts till Fävikén. Man förstår då att han därifrån färdas med båt via Järpströmmen till Storsjön. Ristafallet i Indalsälven, direkt från Åre, framtingar denna omväg.

Så är det dags igen att sända bud efter socknens jordemor. De två senaste åren hade det varit förbjudet att anlita en icke utbildad barnmorska men i riksdagen lyckades bondeståndet få denna lag upphävd lagom till Johan Andersson Berglins födelse. Allt gick trots allt bra den 6. maj 1780. Detta år håller sig målaren och fadern Berglin sig hemma och ser till sin gård och sin växande familj. Men målar gör han.

Tre bevarade skåp är daterade 1780. Det verkliga antalet målade sådana detta år kan vara betydligt större. Vådeld och behov av kaffeved i senare tid kan vara ett par av orsakerna. Modets växlingar en annan. Dock är trämasken oskyldig på dessa breddgrader. Antikviteter med maskhål har ingen stor marknad i Jämtland.

Skräddarens skåp

Några få skåp skiljer sig markant från storparten av Berglin-skåpen. De bör vara målade för en annan publik eller kundkrets. Ett sådant dubbelskåp med måtten 184 x 92 x 37 cm. och grön bottenfärg är daterat 1781 (*bild 6*). På de två dörrarna är målat ett landskap med ett lustvandrande par. Han är officer i uniform och hans käresta är en högreståndsdam i röd krinolin med stort dekolletage, broderat sidenband om halsen och blommor i håret. På den högra dörren arbetar två män med redskap i händerna, den ene iklädd den traditionella jämtländska röda luvan. De bryter sten och röjer mark. I bakgrunden breder Storsjön ut sig. Man känner lätt igen Oviksfjällen, Drommen och Västfjället på andra sidan sjön, ett klassiskt landmärke för boende på Storsjöns norra strand. Till höger om fjällen ser man i diset en kyrka med ett högt, smalt torn. Det ligger närmast till hands att tänka på Hallens då, 1781, nybyggda kyrka. Den hade dock valmat tak och en klockstapel med ett smalt torn. Friluftsmåleriet med naturtrogna avbildningar var ännu inte på modet och man får inte kräva total överensstämmelse mellan verklighet och konst. Den för Berglin typiska stora röda blomman i förgrunden finns inte heller i verkligheten utan snarare i måla-rens fantasi, måhända inspirerad av någon tummad förlaga.

Högst upp på dörrarna, ovanför den intresseväckande scenen, är mörkt gråa stackmoln. Ur molnen kommer en hand som i tumgreppet håller ett dokument som varit hoprullat. På pappret läser man: ”Måns Ed Fast son i häste 1781”. Det är Berglins stil och manér. Herrens hand är en gammaltestamentlig bild för Försynen, Guds ingripande. Berglin har ofta använt denna bild t.ex. i en av takmålningarna i Lillhärdals kyrka. Häste är den andra byn norr om Rödö kyrka. Beställarens hemort och det målade landskapet talar sammantaget för att betraktaren stått på Rödön, Frösöns grannö i nordväst. Men vem var Måns Edfastson? Kyrkböckerna berättar att han

Bild 6
Måns Edfastsons eller
”Skräddarens skåp”.
Skåpet, målat av
Berglin, kan ursprung-
ligen vara frukten av
ett samarbete mellan
Granberg och Carl
Hofverberg. Ett barock-
skåp till formen med
rokobemålning
och lustgårdskänsla.
Foto: Bo Svensson

var född i Häste 1758 av bonden Edfast Jonsson och Maria Månsdotter. Måns var yngst av fem barn, tre döttrar och två söner.

I Rödöns socken bodde ovanligt många militärer, rättstjänare, fältskärer och präster, i tjänst såväl som avskedade, och deras änkor. Storbönderna i socknen var självmedvetna och levde på lite större fot än som var vanligt. Därav uttrycket ”Rödö-adeln” som fortfarande lever. Måns Edfastson hade här som skraddare en stor och kräsen kundkrets. Den sträckte sig säkert ut i kringliggande socknar. Kanske hade han sytt något vackert åt madame Berglin, som hon i egenskap av mästerns hustru titulerades. I varje fall beställde skraddaren en målning av ett alldeles speciellt skåp, som levererades 1781 i Häste. Skåpet var avsett för kunderna. Förutom att det förskönade hans arbetsrum visade det upp det senaste modet för ”fina damer” och stiliga, kungatrogna officerare. Den vita bandet om uniformsärmen var tecknet som kungen anlade vid den oblodiga statskuppen 1772 och som därefter bars av gustavianerna i armén.

1783 flyttar Måns, som nu gift sig med Maria Mårtensdotter, född på Utgård, till Sundslägden nära färjeläget mot Frösön. Det var en lämplig plats för hans verksamhet. Som friargåva hade han skänkt det gröna, festliga skåpet med blommor på Berglinvis även på gavlarna (*bild 7*). Han hade bett Anders måla till hustruns initialer på himlen ovanför Oviksfjällen. Det framgår tydligt av den assymetriska kompositionen att initialerna MMD är sekundärt infogade. Det har också gått ett par år från 1781 till dess det unga paret gift sig.

På Sundslägden uppförde skraddaren sitt torp. Sommaren 1785 härjade rödsoten som främst drabbade barn och unga. Dysenteri kallas sjukdomen nu för tiden. Sonen Edfast Måns-son var den förste av 60-talet sockenbor som dog. Han blev 10 månader på två dygn när. Två veckor senare står det i dödboken:” den 27 Juli dödde af rödsoten, Torparen och

*Bild 7
Måns Edfastsons skåp
har buketter med röda
rosor på gavlarna.
Anders Berglin visar
ofta sådana prov på
sin målarglädje.
Foto: Bo Svensson*

skräddaren Måns Edfastsson i Sundslägden ...”. Bouppteckningen bestyrker händelseförloppet. Där finns skräddarsaxen, ett målat skåp som upptas till samma värde som en ko,” kvinnskläder besågs och värderades in alles för 16 daler 32 skilling”. Med det senaste avses hans lager, tyger och halvfärdiga plagg. Änkans gångkläder är oftast undantagna bouppteckning och skulle säkert inte kostat lika mycket som åtta kor. Måns hade varit musikalisk. Det fanns i varje fall en fiol. Man hade gardiner, en överflödsvara vid denna tid. Utestående fordringar var 61 daler. Affärerna hade gått bra. Torpet med åbyggnad värderades till 50 daler. Under rubriken ”Manskläder” finns en imponerande förteckning, värde 10 daler. Lösöret är, med hänsyn till att makarna bara varit gifta i två år, häpnadsväckande omfattande och värdefullt. I stallet fanns ett rött sto och i fjöset två kor samt getter och får.

Maria födde som nybliven änka sonen Måns. Hon gifte om sig 1788 med sadelmakaren Eric Agerberg vid Jämtlands kavallerikompani, utbildad i Uppsala, och fick med honom flera barn. Friargåvan, skåpet, saknas i bouppteckningen efter henne. Kanske sonen Måns hade fått det när han bildat eget hushåll eller så hade förmyndarna sålt det. Måns ärvde 2/3 efter sin far. I Marias nya äktenskap kändes det kanske inte bra att ständigt påminnas om den förste mannen. Vid mitten av 1900-talet gick skåpet på auktion hos Lill-Olle i Ås. Det ropades in av kyrkoherden i Rödö församling. När buden steg lär han ha utropat:”Tänk på att en präst har stora studieskulder!”

Maj Nodermann har noterat att målaren varit förtrogen med den bara två år gamla uniformsmodellen, m/1779. Hon ställer frågan om skräddaren givit målaren mönsterblad som underlag. Efter att ha tagit del av bouppteckningen är man böjd för att tro det.

*Bild 8
”Pastorskans skåp”
är som så många andra
jämtskåp ett dubbel-
skåp, dvs. består av
över- och underdel.
Det är blågrönt
med rött listverk.
Den ursprungliga
målningen är fram-
tagen av målarmästare
Stålhandske.
Foto: Bertil Daggfeldt*

Pastorskans skåp

Det finns ett annat skåp, blågrönt med rött listverk, som har uppenbara likheter med skräddarens skåp (*bild 8*). Anders Berglin har med pensel, sannolikt i samband med ett ägarskifte, skrivit ”Maria Ifarsdoter i Silje 1780” under krönet. Silje ligger nära Rödö kyrka. Men han har inte målat landskapet på dörrarna. Det kan i stället Carl Hofverberg ursprungligen ha gjort. I Prästgården styrde och ställde hans yngre syster Magdalena, pastorskan Sellin, född Hofverberg. Av hennes bouppteckning 1773 framgår att hon efterlämnade ett blått skåp, värderat till 4 daler. Det måste därför ha varit ett fint snickrat

*Bild 9
Ett "herrskaesskåp".
Storlek och proportioner
samt avsaknad av
ägarinitialer och årtal
tyder på det. Att samme
målare som målat
"Skräddarens skåp"
målat även detta fram-
går av gemensamma
drag, t.ex. de vita
veckade banden som
flankerar dörrarna.
Foto: Uppsala
Auktionskammare*

och målat skåp. Hon hade väl varit gästfri mot sin målande bror under hans arbeten i kyrkan 1744-46 och 1748-50. Stilen är utpräglad barock med svarvade kulfötter, passande för en prästgård. Det syns att samma skickliga hantverkare som snickrat Måns Edfastssons skåp även har gjort detta. Man måste misstänka Jonas Granberg. Många målade möbler och profana rumsinredningar har kommit till vid sidan om i samband med konstnärernas arbeten i kyrkorna. Efter salig kyrkoherden redovisas i bouppteckningen 1772 ”1. målat skåp år 1707 6 daler” men också ”1. Dito mindre blått 5 daler”. Det sistnämnda finns som sagt även i änkepastorskans lösöre året därpå. Värdet hade då minskat med 1 daler.

Kyrkvård när altaruspsättningen kom till var Carl Zachrisson i Silje. I kyrkoräkenskaperna för tiden maj 1747-maj 1748 står han omedelbart efter Hofverberg och Granberg. Han får 4 daler för ”vidhängande besvär efteråt af des kyrkovård sysla”. Denne man blev 1748 Maria Ifvarsdotters svärfar. Hon var född 1722 i Häste, samma by som skräddaren Måns Edfastson var född i. Hennes bror Mårten Ifvarsson i Häste var en av tre som förrättade kyrkoherdeparets bouppteckningar. Familjen var som synes väl förtrogen med prästgårdsmiljön och människorna där. Arvode, köp eller auktion kan ha bringat det turkosblå skåpet i Marias ägo. När Anders Berglin långt senare passerar Häste kan han höja skåpets affektionsvärde för Maria genom att måla hennes namn och rådande årtal.

Marias son, nämndemannen med samma namn som sin farfar kyrkvärden Carl Zachrisson, efterlämnar ”1. blå och rönmålat skåp 1:16 daler” när han dör år 1800. Målarmästare Stålhandske har i modern tid restaurerat detta ovanliga jämt-skåp. Samma öde – att bättras på – har drabbat många gamla målade föremål som därigenom förlorat sin ursprunglighet.

Ett annat skåp, som inte heller är typiskt för bondesamhället och saknar ägarbeteckning och årtal, men som är attribuerat till Anders Berglin har spårats bakåt i tiden till en gård i Alsen.

Dess proportioner och storlek är inte vanliga.

Samma vita veckade band som omger skåpdörrarna på ”Skräddarens skåp” återfinns här. Man har anledning att tro att skåpet beställts av exempelvis en präst eller annan ämbetsman (*bild 9*).

Flera kyrkor, flera möbler

Samma år som Berglin målade ”skräddarens skåp”, dvs. 1781, börjar en i tid utdragen verksamhet i Hackås kyrka. Den skulle pågå ända fram till 1797 då Berglin signerade sitt verk på baksidan av altarpuppställningen. Efter mer än 15 år har han ansett sig vara färdig med att pryda sin hemkyrka. De praktiska möjligheterna att under årens lopp då och då göra finjusteringar i den närbelägna kyrkan spelar nog i det här sammanhanget större roll än Berglins vankelmod. Med 1790-talet var rokokon överspelad och den gustavianska perioden tog vid.

Till Myssjö kyrka var det inte heller så långt och även där arbetade han då och då under åren 1777-1799. Målning av altartavla och predikstol, båda huggna av Edler, var de mera krävande uppgifterna men även skrank och vitlimning ingick i arbetet.

Tredje barnet, en dotter Stina, föddes i januari 1783. Hon skulle komma att bli gift med en bonde i Matnäset i Myssjö socken, Nils Ersson, ”en klok och aktningsvärd medborgare”, som blivit änkling två gånger. Han påträffas död bredvid släden på hemväg från en mantalsskrivning. Stina förlorar även sina två döttrar och dör själv hos styvbarnen i Tosåsen, ej att förväxla med Tossåsen. Bouppteckningen vittnar om ett välvårdat hem och ett skötsamt leverne.

Anders och Kerstins två söner var när Stina föddes ännu för unga för att vara till hjälp i jordbruket. Dräng och piga fanns förstås men man kan förmoda att målandet fick ske när tillfälle gavs t.ex. mellan vårbruket och höanna men i huvudsak

*Bild 10
Ett litet Berglinskåp,
kanske tänkt för ett
barn. På dörrspeglens
nederkant otydlig
datering, 1787?
Persika? och fantasi-
fulla blommor
i ymnighetshorn.
Foto: Bo Svensson*

under vinterhalvåret. På gården fanns och finns fortfarande en lillstuga som bär tecken på att mästare använde den som verkstad. Där har påträffats fragment efter målningar av en valfisk och av ett stadslandskap innanför rokokoslingor av hans modell. Underlaget var spänd papp. Efter flera renoveringar återstår nu ingenting av dessa väggdekorationer. Här kan mindre och flyttbara föremål ha fått färg. Ett barnskåp, bara 123 cm. högt, daterat 1787, men utan läsbara initialer kan vara ett sådant (*bild 10*). Dörren har blommorna och frukterna på ett postament av rocailler, ovanför är hans små, olikfärgade nejlikknoppar utspridda. Målade tapeter började bli populära i städerna och kanske avsåg denna och flera liknande dörrspeglar att påminna om det.

Kerstin Berglins bror Anders Jonsson dog ogift 1785. Han ägde och brukade Östnär 4 om 5 tunnland. Arvsskiftet utföll så att Jon Johansson i Wattviken som var gift med den dödes syster Brita och Pehr Olofsson i Tunvågen som var trolovad med den dödes syster Karin delade på gården. De löste ut övriga arvsberättigade med tillsammans 200 riksdaler specie. Av denna summa tilldelades Anders Jonssons utomäktenskaplige son, Anders Andersson i Matnäset, 50 riksdaler specie. Anders Berglin kvitterade så småningom, 1796, ut jordlösen ”på min hustrus vägnar”. I samma arvsskifteshandling vid Ovikens tingslags häradsrätt den 14. november 1786 fastställdes födörådet för Anders svärmor, Kerstin Andersdotter. Bouppteckning gjordes 10. juni 1793. Tillgångarna var 113 riksdaler. Ett målat skåp tas upp till ett värde av en riksdaler. Hennes garderob är omfattande och exklusiv. Begravningen kostade 9 riksdaler och redovisas i tio poster, bl.a. ”Likstol Personal, 8 jungfruer win, torr fisk och 50 Spik”.

Storskiftet som syftade till en effektivare arrondering av jordbruksmarken drabbade Östnär 1787-94. Det skedde inte utan inbördes slitningar. Anders Berglin försvarade sina intressen ihärdigt. Härads hövdingen Per Hofverberg kom i slutskedet att kopplas in för att jordägarna skulle nå en

*Bild 11
Ingen friargåva. Detta skåp med ommålat krön har sannolikt beställts av föräldrar till en religiös dotter som inte ingått äktenskap. Hennes yngre syster gifte året därpå och skulle då sannolikt få ett målat skåp av föräldrarna.
Foto: Jamtli*

överenskommelse. Han hade tidigare, innan han blev härads-hövding, biträtt Berglin vid köpet av gården. Banden mellan familjerna var gamla och starka. Per Hofverbergs mor, Stina Huss, var t.ex. dopvittne när Anders äldre bror Jorn döptes.

Vid midsommartid 1789, döptes nyfödde Petrus Andersson Berglin.

”Libeir äst meo Deo gloria”

Ett skåp med denna text, daterat Tunvågen den 26. Mars 1789 och med initialerna B O D väcker nyfikenheten (*bild 11*). Till det bidrar målningen på den nedre av två speglar på dörren. Den föreställer ett landskap med två fåglar och påminner om ett par av motiven på läktarbarriären i Ovikens gamla kyrka som Berglin, med Sundin som biträde, målade 1786. Datum betecknar oftast bröllopsdag. 1789 finns bara en familj i Tunvågen, en liten by i Hackås socken, med döttrar som har initialerna B O D. Olof Pehrson och hans hustru Bendigt Johansdotter har bl.a. döttrarna Brita född 1756 och Bendigt 1765. Den senare gifter sig i januari 1790. Den äldre systern dör ogift som ”gammal piga” i Kårgärde, Hackås 1839. Hon har som vuxen haft maken till en moster i Östnår, Berglins hemby, som förmyndare. Detta framgår av bouppteckningen efter Britas mor. Man har anledning att förmoda att föräldrarna planerat att ge Bendigt ett skåp i samband med det stundande bröllopet och därför av rättviseskäl beställt ett sådant även åt den nio år äldre Brita. Exempel på gåvor med denna bakgrund finns i Kyrkås socken 1795 då aldrig gifta Agnes Ersdotter får ett skåp med inskriptionen på dörrens insida ”är fåt av mina Föreltrar EPS och MOD i Lungre” (Nodermann).

Datum den 26. mars är dagen efter det folkliga firandet av Vårfrudagen, Marie bebådelsedag. ”Kökslatinet” i rubriken kan, mot bakgrund av vad som framkommit, tolkas som ”kär

är min ärade Gud”. ”Libeir” borde skrivits ”Lieb”, tyska. Jämför blandspråket med motsvarande som använts på den unge Jon Pehrsons skåp 1779, som beskrivs under rubriken ”Inte bara initialer” längre fram i texten. Den 33 år gamla kvinnan på glasberget hade kanske vikt sitt liv åt Jesus. För denna slutsats talar texten under det kyrkliga motivet.

Anledningen till att Anders Berglin inte använde ren svenska eller jämtska kan vara för att det var ”finare” med latin eller av omtanke om ägarinnans integritet. Enligt en påskrift är skåpet senare påmålat av A E Hagberg.

Ett mycket snarlikt skåp av samme snickare har initialerna COD och årtalet 1790. Anders Berglin har målat det men bl.a. krönet, initialerna och årtalet kan vara målat av annan hand.

Berglins ”kamrat”

Kyrkoräkenskaperna utgör ett omistligt tidigt konsthistoriskt källmaterial. Där hittar man inte bara kyrkans årliga inkomster och utgifter i kalla siffror utan också personligt färgad information från en gången tid. I Ovikens och Hallens räkenskaper har Maj Nodermann, som lusläst svårforcerade hyllmetrar av norrländska räkenskaper, funnit att man kallat den unge Pehr Sundin Anders Berglins ”kamrat”. Ordet är belagt i vårt språk i mitten av 1600-talet. Det betyder ursprungligen ’personer som bo i samma rum’ och kommer av latinets ’camera’, ’rum’ eller ’kammare’. ’Gesäll’ , ’gemensam sal med andra’ har samma betydelseutveckling.

Den 14. juli 1789 stormar uppretade folkhopar fängelset Bastiljen i Paris och den franska revolutionen börjar. En ny tid randas. Denna sommar träffas åter de två män som, tillsammans med Johan Edler, åstadkommit en av de allra vackraste jämtländska kyrkointeriörerna, den i Näs, Det året var mästern Norrlander på besök och passade på att förbättra en del på sin altartavla. För det uppbar han två daler. Samti-

digt gjorde han säkert upp med Pehr Sundin från Orrviken i Sunne, Berglins unge begåvade medarbetare, om utbildning i Stockholm. Under två år, 1790-92, lärde Sundin framgångsrikt hos mästernorrlander i kvarteret Pelarbacken, idag Björns trädgård vid Medborgarplatsen på Södermalm. Konstakademiens principskola antog Sundin som elev 1793. Där bevistade han, enligt egen utsago, endast 16 timmars undervisning. På grund av visad skicklighet fick Pehr Sundin avkortad studietid och återvände medaljerad till Orrviken. Grunderna hade han lärt av sin far och av Anders Berglin, hans ”kamrat”.

Rusthållaren Berglin

Storskifteshandlingarna tar upp ett ”knekttorp” som är gemensamt för målaren Berglins gård och hans hustrus hemgård i Östnår. Dessa gårdar utgjorde tillsammans ett rusthåll.

I Bergs kompani hade så gott som alla meniga dragoner ett tillnamn innehållande ”berg”. Så även Anders Berglins oberidna dragon nr 73 Friskberg.

Skattehemmanet Östnår nr.1 var halvt dragonhåll för indelta soldaten nr. 73 i Bergs kompani. När Anders och Kierstin flyttade in hette deras dragon Hindrik Friskberg. Denne jämte hade antagits hösten 1772, var då 25 år och mätte 173 cm. Endast två dragoner i kompaniet var 6 fot, dvs. 178 cm eller längre. Alltför korta rekryter fick stå på tillväxt.

Friskberg gifte sig hösten 1776 och skulle komma att tjäna på roten i 15 år. Men vid generalmönstringen 1787 antecknas att han har bräck och är otjänlig till Kronans tjänst. Han har ”tjänat wäl” och får avsked. Av kyrkoherdens ord i eftermälet i dödboken till Friskbergs änka 1826 framgår att maken dock ganska snart återfått hälsan och antagits som båtsman i Timrå i Medelpad. Nu bär han tillnamnet Sjöberg. Av Flottans arkiv framgår att han inskrevs den 20 juni 1788 som obefaren, fick

nummer 152 och kommenderades till Helsingfors för inmönstring ombord. Han överlevde 1788 års krig i Finland men dog 1790 efter återkomsten till Stockholm, sannolikt av fältsjukan. Anders Berglin får förmodas ha bistått den hårt drabbade Anna Johansdotter med fyra barn att ensam försörja. Enligt dödboken hade hon årstjänst och åtnjöt först mot slutet av sin levnad något understöd av Fattig-Cassan.

Gustaf III:s ryska krig hade provocerats fram 1788. Jämtlands regemente skulle återigen fylla luckorna i huvudstaden m fl. ställen efter förband som skeppats över till Finland. Janrik Bromé skriver om detta krig: ”Regementets beklädnad var den sämsta i hela armén. Livmunderingen var nyttjad många år före den svenska dräktens antagande och kapporna, det enda dugliga voro en gåva av Stockholms borgerskap, då truppen år 1743 var här till tjänstgöring. Folkets ovana vid levnadssättet och stadsluften gjorde, att de sjuknade och dogo till större antal än man väntat av inbyggare från ett hårdare klimat”.

Hindrik Friskbergs efterträdare på Östnår 1, rekryten Göran Friskberg, jämte, 23 år och ogift, född i Östnår antogs 1787. Han tjänstgjorde under kriget i Stockholm där delar av regementet hade till uppgift att bevaka infallsportarna. Göran återfinns i en förteckning över artillerikommenderingar. I augusti 1789 är 73 Friskberg sjuk i kvarteret, dvs. förläggningen. Han tillfrisknar och återvänder med kompaniet 1790, gifter sig 1796 och blir far till fyra barn. 1815 begär och får han avsked efter nära 28 års tjänst.

I regementets arkiv finns en skrivelse från generallöjtnant Eberhard von Vegesack, arméns generalinspektör, skrivet i Stockholm 1817-09-03 i vilken han hemställer att Friskberg kunde förhjälpas till pension i 4de Classen då han vid avskedet var 51 år gammal och hade tjänt 27 7/12 år och nu med talrik familj befinner sig i fattigdom.

Anders Berglin var väl förtrogen med indelningsverket. Fadern var soldat, den äldre brodern tjänade Hälsinge rege-

*Bild 12
Anders Berglins sista
kända skrin. Tack för
husrum och stallplats
i Bjärträ på stranden
till frusna Ångerman-
älven? Nyfödda Anna
Barbro Pehrson
skrin.
Foto: Bo Svensson*

mente en kortare tid, de båda systrarna var gifta med dragoner. Hans introduktör och mentor i konsten var officer och själv blev han dragonhållare. Han syns ha fullgjort sina åligganden som sådan i god ordning. För det talar de många tjänsteår som hans två dragoner var roten i Östnår trogna.

Forbonden

Mycket betydelsefulla för de jämtländska böndernas ekonomi var handeln. Forbonderesorna till städer och marknader gjordes på vinterföre, gärna på isbelagda älvar ner till kusten, till Stockholmsområdet eller till Trondheim. I den speciella släden, som såg ut som en stor låda, kunde man ha skinn, smör och ost, vilt framförallt skogsfågel, rökt fläsk, tjära m.m. När Anders Berglin for kunde man vara säker på att det även fanns

Bild 13
Den enda signeringen
i kyrka. 1781 började
Berglin arbeta i sin
hemförsamlings kyrka.
Sexton år senare signe-
rar han på baksidan av
altartavlan i Hackås
kyrka.
Foto: Bertil Daggfeldt

Bild 14
Rokoko i sin prydno.
Erkänsla till skicklige
snickaren och torparen
Jon Jönsson, Våle. Har
Johan Edler tillverkat
skåpet 1793 eller är det
en kopia gjord av Jon
Jönsson? Oavsett vilket
så är det en skönhet.
Foto: Jamtli

något slöjdat som han själv målat. Ett litet skrivskrin i mörk blå färg, med sluttande lock, vittnar om en sådan färd (*bild 12*). Locket är prytt med ett typiskt postament på vilket ligger ett äpple eller persika och en bukett med röda och vita blommor med glansdagrar. En stor röd blomma dominerar som så ofta. Blommor pryder även front och sidor. På lockets gråa insida har han med rött i penseln skrivit ”ABPD i BJÄRTRÅD och Öden 1802”. En titt i husförhörslängden i Bjärträ socken i Ångermanland visar att på Öden nr I, som ligger nära Ångermanälvens mynning, bodde Pehr Pehrsson och Anna Olsdotter. Deras enda barn var en liten flicka som var född den 17. januari 1802. Hon var döpt till Anna Barbro och initialerna visar att det var föräldrarnas gåva till henne, Anna Barbro Pehrs Dotter. Det framgår också av kyrkböckerna att en dotter med samma namn hade fötts fem år tidigare men dött. Man hade välsignats med en ny Anna Barbro. Det var inte ovanligt att man återanvände namn på döda barn.

Anders Berglin, nu på sin ålders höst, gjorde kanske sin sista resa tillsammans med någon av sönerne ner till marknaden i Härnösand på slädföre. Han kan ha sålt och märkt skrinet på torget eller kanske övernattat i Öden före hemfärden och lämnat det som tack för logi, kvällsvard och stallplats.

Det gick inom parentes bra för Anna Barbro. Hon nådde vuxen ålder och sammanvigdes med unga bonden Pehr Månsson ifrån Lugnvik. Hennes skrin är det senast kända föremålet, som den ”snälle och gamle ornamentsmålaren” målat, för att återigen använda Burmans ord. Under Anders Berglins storhetstid fanns inte det färgsortiment, bladguld och den duk, som behövdes, att köpa i Jämtland. Sådant låg i släden när medarnas gnissel tystnade och hästen självmant stannade vid mangården i Östnår.

Bild 15
Ett supskåp med
varudeklaration och
devis. Det lilla stånd-
skåpet (höjd 1.50,
bredd 0,70, djup 0,27)
är målat 1781. Sockelns
text lyder: "Ur detta
Skåp Tages an Ska Tas
Fram Goda Saker För
en Man" (Tages an=
Antages). På högra
gaveln flyger en örn
med 3-4 ungar på
vingarna. Texten
därunder lyder:
"Gud Ber os På Sina
hender Som Örnen
ungarna på sina
vingar".
Foto: Bertil Daggfeldt

Inte bara initialer

Ett extra kännetecken på Berglinskåp, förutom naturligtvis måleriet, är att han på det målade vid flera tillfällen skriver text i motsats till andra samtida jämtlandsmålare, som mest håller sig till årtal och beställarens initialer. Signerar gör han dock inte. Men på baksidan av altarpuppställningen i hemkyrkan i Hackås signerar han äntligen, efter många års tillägg

Bild 16
Grannpojken skåp.
Kanske uttrycker
den målade texten
att Anders Berglin
är min Skapare, dvs. "har gjort mig". Om
så är fallet är det
den enda gången
som han signerar
ett profant föremål.
Foto: Uppsala
Auktionskammare

och ändringar, med skrivstil And: Berglin ÅR 1797 (*bild 13*).

Han skriver ofta ut ägarens hela namn och hemort t.ex. Måns Edfastson i Häste, Jon Jönsson, Våle (*bild 14*). På ett skåp, som påträffats i Oviken, har han målat en rolig och underfundig vers: "Ur detta Skåp Tages an [antages] Ska Tas Fram Goda Saker för en Man" (*bild 15*). På höger gavel står en kristen devis: "Gud Ber os på Sina hender Som Örnen ungarna på Sina vingar". Ovanför ser man örnen med tre fyra ungar på vingarna.

1779 målar Anders ett fd väggskåp (?) åt grannens pojke i Östnår, Jon Pehrson, då 19 år och blivande dragon. Förutom årtal och namnet Jon Pehrson står det ovanför skåpdörren: "A:B äst meus Dio" (*bild 16*). Att A:B står för Anders Berglin ligger nära till hands. Men vad vill han säga med resten? Kanske är avsikten att lite kryptiskt, utan att omgivningen skulle förstå, visa sin egen belåtenhet med arbetet. Sannolikt har den unge mannen, fjärde barnet av sex, varit en intresserad hjälpreda åt grannen, målaren, mot blygsam eller ingen ersättning och skåpet var avsett som dennes tecken på tacksamhet och uppskattning. Detta målade skåp är det enda profana föremål som bär Anders Berglins namn. En tolkning vore då signeringen : "Anders Berglin är min Skapare" dvs. "har gjort mig".

Tio år senare målar Anders det tidigare nämnda rokokoskåpet i Edlerstil på vilket det står: "Tunvågen: D: 26 Mars: 1789. Leiber Est mio Dio Glori".

En tänkbar förklaring till denna egenhet är hans vana att komplettera bilder med text i kyrkomåleriet. Den kan ha smittat av sig på profana inventarier. På läktaren i Ovikens kyrka har Berglin och Sundin 1786 tillsammans målat läktarskärmarna, samtliga 14 försedda med text. Redan på altartavlan i Åsarna, som Berglin sannolikt målade i Hudiksvall, finns en devis. Under altartavlan i Hackås kan han på eget initiativ ha målat : "Kom flitigt hit och hör Guds ord. Kom och drik vid Nådens Bord".

*Bild 17
Röda blommor,
domherrar och enfjäril
pryder det karolinska
ståndskåpet som
målats ljust gråblått
1783. Det nymålade
skåpet ägdes ursprung-
ligen av en man med
initialerna O M S.
Foto: Örjan Bertilsson*

Det finns således möjligheter att också beakta eventuell text och handstil vid attribuering av en del av hans bevarade verk.

Blommorna

Rokokon speglar en nyväckt känsla för naturen. Bellman målar rokokon med precisa ord på paletten i sin naturdyrkande poesi. I den sparsamma litteraturen om Anders Berglin framhålls hans förmåga att med pensel och färg skapa en osedvanligt intagande och yppig blomsterprakt. Det är sant men det bör inte uppfattas som en konstnärlig begränsning. Hans landskap och marmoreringar når hög klass. Figurmåleri utan förlaga är väl däremot en akilleshäl.

Blommotiv har alltid fascinerat konstnärer. Dels är de lättillgängliga, inte minst sommartid i Storsjöbygdens kalkhaltiga jord då färgerna ytterligare förstärks i ljuset och den rena, klara luften, dels kan de uppfattas som symboler för sensualitet, kärlek och oskuld. Lien och mulbetet banade på Anders Berglins tid väg för mångfalden av ängsblommor. Den lilla vaniljdoftande brunkullan, Jämtlands landskapsblomma, är nu sällsynt men bidrog då till sommarhagens härlighet.

Av hans verk att döma har han även tagit starka intryck av odlade, prunkande blommor. Rosor och bondpioner är vanligt förekommande. De senare infördes till Sverige på 1600-talet och båda var tillsammans med andra prydnadsväxter givna i adelns och prästerskapets gamla trädgårdar. Berglin kan ha sett dem hos Carl Hofverberg, på präst- och kyrkogårdar och under tiden i Hudiksvall hos Paul Hallberg. Det fanns även många förlagor att botanisera bland. Han slösar med blommor i högre grad än andra jämtländska målare. På vanligen rena gavlar planterar han blomster med höga zinkvita glansdagrar.

Ett stort karolinskt barockskåp har Anders Berglin lättat upp med ljust gråblått översållat med kvistar av enbart röda blommor på utsökta stjälkar. Nej – en bukett innehåller faktiskt

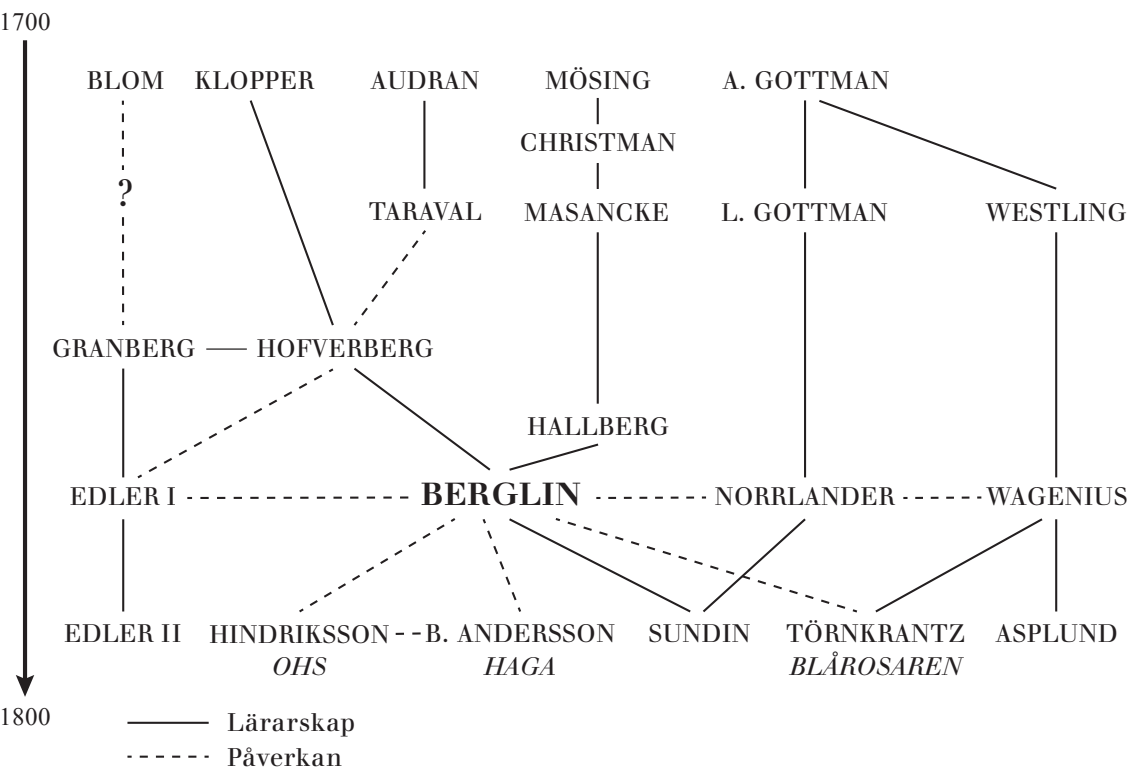
några vita små blommor. Årtalet är 1783 och ägaren kan ha hetat Olof Mårtensson (*bild 17*).

Man blir glad av Anders Berglins blommor på skåp och i kyrkor. I grunden har de sin fågring för att locka till sig flygfän med uppgift att ytterligare föröka blomsterprakten. Det är lovvärt. Han målade de skönaste rosor på predikstolen, huggen av Edler, i hemkyrkan i Hackås 1778. Det året slutade Linné sitt liv, Linné som skrev: ”Skaparen har hela världen klätt till en blomtapet och därpå satt människan att spatsera, leva och sig förnöja”. Anders Berglin skulle ha nickat instämmande.

Folkkonstnär?

Johan Knutsson har i sin doktorsavhandling bl.a. sagt att ”ordet folkkonst bör reserveras för utsmyckningen av allmogens väggmåleri, möbler, inredningstextilier och annat som prydde bondens hem i det förindustriella samhället, dvs. att det

betecknar ett nu sedan hundra år avslutat kapitel”. Men han tillfogar att en sådan avgränsning inte ska uppfattas som ett estetiskt ställningstagande.

Folkkonst är ett begrepp som postumt formulerades i industrisamhället i slutet av 1800-talet, en tid då nationalismen frodades. ”Av folket och för folket” är en senare och klatschig definition. Ett av villkoren var att konstnären inte varit en

Bild 18
Nyckelskåpet, ett hängskåp av målad furu. Den jämtländska rokokon i ett ”nötskal”. Ett prov på det goda samarbetet mellan Johan Edler och Anders Berglin.

produkt av städernas skråväsen. Han skulle ha verkat i landsbygden och varit amatör, gärna självlärd och talangfull. Ståndspersoner skulle inte ha tillhört hans kundkrets. Däremot förknippades hans arbete med de stora händelserna i allmogens liv, dop, frieri, bröllop och bröllopsdag, som kallades hedersdag. Huruvida folkkonsten även innefattar samtida kyrklig konst utförd av samme självlärd amatör är oklart. Ingen har mig veterligt tagit ställning. I kyrkan satt ju ståndspersonerna på de främsta bänkarna och församlingens herde kunde i Jämtland stå ömsom framför altarpåläggningen av Johan Edler och Pehr Sundin eller i predikstolen med rosor som målats av Anders Berglin. Stilen är inte heller särskilt naivt blandad. Här, i glesbygden långt från Stockholm och ännu längre från Paris, finns medveten, fulländad rokokostil.

Den jämtländska guldålderns konstnärer betalades redan under deras levnad anständigt. Deras bouppteckningar tar upp silverpokaler såväl som gardiner och någon gång peruk. Så var de flitiga också. Men även eftermälet har betydelse. Och alltså – efter mer än 200 år – fungerar konstverken. De gör fest av vardagen, midsommar av en gråmulen novemberdag. I detta vackra Jämtland har man bara att glädjas över kulturarvet, förvalta det och njuta av det.

Lärarskap och påverkan

Är då Anders Berglin att betrakta som en folkkonstens mästare? En bild, som åskådliggör sambandet i Jämtland under guldåldern mellan skråväsendets mästare och gesäller och med dem samverkande kolleger, kan bidra till att belysa frågan: Carl Hofverbergs nyckelroll och stora betydelse för den jämtländska rokokon är uppenbar. Anders Berglin har, utan att hemfalla åt epigoneri, infriat de förhoppningar som hans mentor kan ha hyst. Hans konstnärliga livsgärning infaller under landskapets guldålder, den tidsperiod då den allra

vackraste och bestående konsten firade triumfer. Blomstringsperioden kan sägas börja 1762 när Johan Edler, i lära hos Jonas Granberg men även i samarbete med Carl Hofverberg, arbetar självständigt. Den når sin höjdpunkt när Anders Berglin och Pehr Sundin, båda med pensel i valkig jordbrukarhand, fullbordar Edlers verk (*bild 18*) och den är till ända när Pehr Sundin målat färdigt 1827. Då hade inte heller skråväsendet långt kvar. 1846 upplöstes skråna och näringsfrihet infördes.

En seglivad missuppfattning är att den jämtländska provinskonsten har sina rötter i Norge. 1925 skriver Georg Nordensvan: ”Impulser utsocknes ifrån kunna påvisas, här och var även från angränsande länder – i Jämtland från mellersta Norge” (Nordensvan sid.163). Nätverket ovan innehåller dock ingen norsk målare eller bildhuggare. Däremot har svenska målare och bildhuggare varit verksamma i Norge. Granberg ålades hedersuppdraget att snida skulpturerna till högaltaret i Trondheims domkyrka. Erik Persson i Valne, Alsens socken, målade i många norska kyrkor och även möbler och interiörer i Tröndelagen där han är begravd. I Norge fanns inget kungligt slott och ingen adel som pockade på fransk rokokostil. Omvägen över Norge är både obestyrkt och osannolik. ’Rose’ i norska ’rosemaling’ syftar inte, som många tror, på ’rosor’ utan är en term för landsbygdens dekorationsmåleri. Att rosor kan användas i den franska rokokon är därför inget bra argument för att rokokon skulle ha nått Jämtland via Norge.

Nätverket innehåller 22 män i yrket. 16 av dem är utbildade i det svenska skråväsendet. Fem har utländsk bakgrund. De kommer från Nederländerna, Frankrike och Tyskland. Här följer en kort presentation i bokstavsordning:

Andersson, Bertil 1766-1855; ”Gammel-Bertil” var bonde och målare m.m. Han var den synnerligen produktiva ”Hagaskolans” förgrundsgestalt, skaparen av det klassiska jämtländska ’förlåtanskåpet’ med draperier som

inramar dörrspeglarnas bukett, sammanhållen av en formskön sidenrosett.

Asplund, Jöns 1766-1806; Målaregesäll från Espnäs i Strömsunds socken. Som Wagenius gesäll namnges Asplund i Selångers kyrkoräkenskaper 1796. Deltog sannolikt bl.a. vid arbetena i Lits nya kyrka 1799 under Wagenius ledning. Väggfält i Klockargården är enligt traditionsuppgift målat av en av dem som målade i kyrkan. Maj Nodermann attribuerar målningen med reservation till Asplund. Wagenius hade detta år en dräng och en obenämd gesäll. Verksförteckning i Nodermann: ”Mästare och möbler”, 2005.

Audran III, Claude 1658-1734; Konstnär av känd fransk målarfamilj. Målade inredningar under Louis XIV tid i bl.a. Versailles och Sceaux samt förlagor till vävda tapeter. Hans verk präglas av arabeska och groteska inslag. En stor samling teckningar och skisser till hans arbeten finns i Stockholm på Nationalmuseum. Taraval, som arbetade på Stockholms slott, var elev till Audran liksom bl.a. Watteau. Audrans stil var vägledande för senbarocken eller regency-stilen med lätta svängda former och ljusa färger, föregångare till rokokon.

Berglin, Anders 1737-1805; Målare och bonde. Biträde och elev till Carl Hofverberg. Lärdräng och gesäll hos Paul Hallberg. Målat mästestycke. Produktiv och uppskattad. Påverkat Per Sundin, Bertil Andersson, Haga och sannolikt Olof Hindriksson, OHS.

Blom, Petter 1681-1756; Bildhuggare och byggmästare. Burskap i Gävle 1717. Stadsbyggmästare där från 1720. För stadens räkning företog han 1721 en studieresa till Holland och England för att studera byggnadssätt.

Han besökte bl.a. Amsterdam, Rotterdam och London (Rådhuskrönikan, bilder från 1700-talets Gefle, del 2 sid. 25). Har utfört kyrkoinredningar, t.ex. predikstolar, i många norrländska kyrkor. Verksam 1714-19 bl.a. i Alsen, Näs, Näskott, Offerdal, Rödön och Ytterhogdal. Blom har bl.a. huggit ymnig accantus. Ingrid Telhammer förmodar att Blom varit lärpojke och gesäll hos någon bildhuggare i Stockholm. ”Till hans hjälp ställdes ofta snickare på orten” (Telhammer 1981 sid. 6).

Christman, Christoffer d. y. ?-1743; Målare; mästare 1724 i Stockholm, ålderman 1743. Fader: målaren Christoffer Christman d. ä. Sonen övertog verkstaden vid Repslagaregatan i Stockholm. (Hallman 1916 sid. 167-170).

Edler, Johan 1734-1797; Bildhuggare och bonde. Gesäll hos bildhuggaren Jonas Granberg 1752-1759. Han har dokumenterade arbeten i 37 skilda kyrkor i och utom länet. I flera av dessa har han återvänt för nya uppgifter. Men Edler har även snickrat skåp, skrin, ståndur och speglar. Troligen har han även bistått Hagaverkstaden med skurna kartuscher för några av dess skåp. Maj Nodermann betecknar Johan Edler som ”ett geni”, oumbärlig för den jämtländska rokokon.

Edler, Jonas 1764-1832; Bildhuggare och bonde. I lära hos fadern, Johan Edler. 1795 inskriven som bildhuggare-gesäll vid Konstakademien. I Stockholm ännu 1798. Verksam i kyrkor i och utom länet. Ett fåtal möbler kan tillskrivas honom.

Gottman, Anders 1692-1761; Svensk konstnär, konterfejare och målarålderman i Stockholm. Fader till målaren Lorentz Gottman.

Gottman, Lorentz 1708-1779; son till målaren Anders Gottman, mästare i målarämbetet 1731 och bisittare 1741-46. Gottman undervisade vid Konstakademien och utnämndes till kunglig hovmålare 1770. Han var en av Stockholms mest betydande och anlitade inredningsmålare under 1750-1760-talen. Målat flera stora altartavlor bl.a. i Katarina kyrka (brunnen) och i Österbybruks kyrka 1768. I den senare är motivet korsnedtagningen. Representerad vid bl.a. Nordiska museet och Kungl. biblioteket.

Granberg, Jonas 1695-1776; Dragon (korpral), snickare, bildhuggare och bonde. Hans utbildning är inte dokumenterad. Akantusskärningen anser Maj Nodermann har så stora överensstämmelser med Petter Bloms att ett läringskap ”är mer än antagligt”. Kan han ha lärt ’akantus’ som hjälpredda åt Blom i jämtländska kyrkor 1714-1717?

Granberg har vistats i Trondheim och där bestraffats för slagsmål, som resulterat i dråp. Han har även, som dragon, vistats i Gävle och där anklagats för att ha förorenat i kyrkan.

Omfattande och skickligt utförd produktion inom och utom länet. Utbildat Johan Edler 1752-1759 på uppdrag av Hofverberg. Denne ritade kyrkoinredningar i rokoko som den senbarocke Granberg förmåddes utföra.

Hallberg, Paul 1734-1789; Målarmästare och klockare. Född i Haverö sn. i Medelpad. Lärde målarkonsten i Stockholm 1756-1763 hos Masancke. Gesäll 1759. 1763 fick han burskap i Hudiksvall. Hade lärpojkar, lärdräng och gesäller, bl.a. Anders Berglin och Jonas Åkerström, sedermera Gustav III:s hovmålare. Hallbergs eftermäle i begravningsboken slutar: ”Ganska Snell målare, utan at vara dyr”.

Hindriksson, Olof 1756-1809; Ryttare, målare, snickare och bonde i Brynje. Hans stil röjer inflytande från Anders Berglin bl.a. på grund av rocailler och blåtonade landskap på lådfronter. Kan enligt Maj Nodermann ha varit biträde åt Anders Berglin t.ex. i Alsens kyrka 1770. Han har en mycket stor och uppskattad produktion . Vid flera tillfällen signerar han med OH eller OHS. Före identifieringen kallades han Litsmästaren eller signaturen OHS. Skogslandskap och jämtländskt vardagsliv avbildar han ibland på skåpdörrar eller soffor och sängar. Hans rocailler är ofta stora och påminner i formen om Anders Berglins.

Hofverberg, Carl 1695-1765; Officer och målare. Som prästson studerade H. vid Uppsala universitet 1713-1715. Deltog sannolikt i undervisningen i teckning som förmedlades av ritmästaren Jan Kloppe.

Kloppe, Jan ca. 1670-1734; Målare verksam i Sverige från 1700-talets början. Fadern, med samma namn, invandrad från Holland, mäklare. Utbildning i England. Porträttmålare. Ritmästare vid Uppsala universitet från 1713. Målat ”quod libetstilleben”, som var vanliga inslag i den tidens undervisning i Nederländerna.

Masancke, Michael 1701-1767; Född i Danzig. Målare och konterfejare. Altgesäll hos målarmästare Gregorius Mösing i Danzig. Vistades en tid i Karlskrona. Antogs som utlärd gesäll 1728 i Stockholm. M. nämns 1739 som gesäll i Stockholm hos Christoffer Christman, vilken samtidigt hade C. G. Pilo som lärgosse. 1740 fick Masancke burskap som målare och senare samma år kallas han oldgesäll. Verkstad i södra delen av Stadsholmen (N. Kristersen, R. Gagge, Nationalmuseum).

Mösing, Gregorius ? - ? Målare och mästare i Danzig.

Norrlander, Erik 1747-1812; Målare och mästare. Född i Näs sn. Jämtland. Lärgosse och gesäll hos Lorentz Gottman i Stockholm under 14,5 år. Mästerstycke 1777. Egen verkstad i Stockholm från 1780. Hade bl.a. Pehr Sundin i lära.

Sundin, Pehr 1760-1827; Bonde och konstnär. Utbildades av fadern och senare av gesällen Anders Berglin. 1790-92 i lära hos mäster Erik Norrlander (se denne) i Stockholm. Fick avkortad lärotid. Inskrivnen i Konstakademiens principskola i vilken han enligt egen utsago endast bevistade 16 timmars utbildning. Erhöll akademiens medalj. Deltog i dess utställningar. Synnerligen produktiv och skicklig kyrkomålare i och utom länet. Målade även möbler, porträtt och landskap.

Taraval, Guillaume Taraval 1701-1750; Fransk/svensk målare. Inkom till Sverige 1732 för arbeten på Stockholms Slott. Har bl.a. utfört eleganta plafondmålningar. Ledare av Kungl ritareakademien, som bildats 1735 av Carl Gustav Tessin. Taraval var elev till Claude Audran III.

Törnkrantz, Olof 1779-1832?; Målare och dräng. Född Olof Ersson i Häggenås, Kougsta. Biträdde sannolikt Wagenius vid arbeten i Lits nya kyrka 1797-1800. Kortare tid dragon. Lärt hos W. i Sundsvall? Antog namnet Törnkrantz. Målat altaromfattningen i Stuguns gamla kyrka efter W. i Lits kyrka. Gesäll? Gift och familj i Sidensjö, Ångermanland. Målat ett stort antal skåp, skrin m.m. Har före identifieringen kallats ”Blårosaren”.

Wagenius, Jonas 1747-1808; Målare från Valne i Lockne socken, Jämtland. Lärning och gesäll i Stockholm under

14 år hos mäster Johan Westling. Enligt egen utsago har han som verkgesäll förestått målarverkstad och ”under samma tid fått deltaga i flera för Kongl Håfvets räkning förevarande arbeten”. Han anhåller 1779 att landshövdingen måtte utse honom till provincialmålare i länet. (Västernorr. läns landskansli vol. D IV c: 1a-17 1763-1867). I maj 1784 får han burskap som målarmäster i Sundsvall. Wagenius anses tillsammans med Pehr Sundin och Jonas Edler ha infört den nyklassicistiska kyrkoinredningen i Jämtland (Nodermann 2005).

Westling, Johan 1726?-1775; Lärde yrket hos A. Gottman. Burskap i målarämbetet 1762, bisittare 1769. Verkstad i Katarina förs. Stockholm. Westling gick som många andra i konkurs. Gesällen Wagenius tvingades byta mästare.

Glansdagarna falnar

Sockenstämman hölls i Hackås sockenstuga den 6. maj 1797. Man överlade om målning av kyrkdörr, bänkar, fönsterrummen och ett skåp i sakristian. ”Beslöts att mäster Berglin vilken strax inkallades och uppå tillfrågan åtog sig detta arbetet mot betalning tjugo Riksdaler. Han skulle själv hålla materialier och egen kost, som församlingen betalar med två riksdaler”. Protokollet visar att den gamle ”Ornamentmålaren”, som Fale Burman 1798 kallade honom, inte tvekade att utföra allt slags måleriarbete. Gränsen mellan konst och ytbehandling var inte lika uppenbar i en tid då färgen för inte länge sedan tagits i bruk i gråstugorna. Anders Berglin såg självklart även och i hög grad till förtjänsten.

Protokollet visar också att 60-åringen fortfarande var arbetsför. Ett ännu senare tecken på det framgår av att han, som tidigare sagts, vintern 1802 deltar i en forbonderesa till

Härnösands januarimarknad och vid passage av eller övernattning i Bjärträ vid Ångermanälven tillägnar ett bemålat skrin åt en liten flicka. Men visst blir det mot slutet glesare mellan kyrkomålningar och blommande salsskåp och den säkra penselföringen mindre precis. Men ”skakkelhänt”, på jämtska, blir han aldrig.

Vid husförhöret den 25. maj 1805 tog han som vanligt nattvarden. Hustrun och de tre sönerna deltog. Tre sommar-månader senare dracks gravöl. Änkan Berglin levde i ytterligare 29 år. Kyrkoherden i Hackås hade för vana att hedra de döda med ett kort men innehållsrikt eftermäle. Så även denna gång. Det framgår att hon brukade hemmanet ”som till husbyggnad och odling på ägor var förbättrad med barnens biträde till 1812” då hon avträdde till äldste sonen Olaus. Alla fyra barnen levde när hon vid 80 år 1834 avled efter slaganfall. Näst äldste sonen Johan prövade på faderns yrke och har någon gång i akterna benämnts ”målare”.

Tingen talar

”Bouppteckningen (som låg till grund för de belopp som kyrkan resp. de fattiga skulle ha) förrättades i arvingars närvaro efter Målaren Anders Berglin den 9. november 1805.” Den visar inte oväntat ett för sin tid välmående jämtländskt bondehem med inslag av högreståndsvanor. Inga skulder redovisas. Man kan av de två prydligt skrivna sidorna dra slutsatsen att Anders Berglin i likhet med sin yngre framstående kollega och vän Pehr Sundin var en duglig bonde med en lönande och efterfrågad bisyssla som målare. Naturligtvis finner man målarhällan som han rev färgen på och dess tillbehör löparen. Den värderades till 1 riksdaler banko och 32 skilling, samma belopp som två par byxor. Snickarutrustningen, som delvis var ett farsarv, hade tillåtits honom att själv snickra t.ex. sina skrin.

Gångkläderna var jämförelsevis exklusiva, en hatt, två halsdukar och fyra nattkappor, västar, livstycken, rockar, skjortor och käpp. Den senare, käppen, hade man inte rätt att gå med förrän man gjort sitt ’gesällbyr’. Den framgångsrike Carl Gustaf Pilo, sedermera hovmålare i Danmark, fick böta en riksdaler för denna förseelse. Gesällen Berglins käppinnehav ger näring åt förmodandet att han avlagt gesällprovet.

Vid högtidliga tillfällen har han rakat sig med kniv. För slädfärder till marknader höll han sig med mössor, hundskinns-päls och dito handskar, lappmuddar och lappskor eller stövlar. Då behövdes också hästar och slädar. Två fullgoda ston, som tillsammans värderades till 26 riksdaler 32 skilling, fanns i stallet. Boskapen anges till endast en gammal ko samt 14 större och mindre får. Man har anledning att tro att husbonden varit sjuk en tid och att ”kynna”, korna inte längre var hans ansvar eller egendom. Men det bör inte ha varit möjligt att odla årets korn utan gödsel från en normal kreatursbesättning. Grödan upptogs i bouppteckningen till 72 riksdaler vilket tyder på en god äring.

Dryckesvanorna, förutom mjölk och öl, innefattade té, vin och brännvin. Tre tekoppar och fat tas upp, 14 större och mindre flaskor och hälften av en brännvinspanna av koppar.

Bordstücken, bordsdukar, speglar och väggur utan fodral, knivar och gafflar, smörkanna, fat och tallrikar av tenn ingick i husgerådet. Tobaksdosa och snusdosor saknas inte. Den avlidne har jagat och fiskat. Det finns bössa och nät men ingen båt.

De fåtaliga böckerna var en gammal bibel, tre psalmböcker och en bok: Joh. Arndt, S. (Sanna) Christendom. Spår av arkiv innehållande brevväxling, räkenskaper, förlagor eller rätts-handlingar saknas. Ett gårdsarkiv har naturligtvis funnits men sådana togs inte upp i bouppteckningar. De saknade ekonomiskt värde och följde oftast gården. Hela hemmanet om 2 $\frac{3}{4}$ tunnland upptogs tills vidare för 200 riksdaler.

Till sist

Att den jämtländska rokokon skulle manifestera sig så starkt och praktfullt långt långt från den parisiska parnassen i en oparfymerad rustik miljö är överraskande och nästan överkligt men omständigheterna: slottet Tre Kronors brand, Tessins och Hårlemans goda smak vid inredningen av det nya slottet och de efterskickade franska konstnärerna, Hattarnas krig som samtidigt förde officeren och jämten Carl Hofverberg till huvudstaden, befolkningsökningen som krävde större kyrkor, arbetsuppgifter för bildhuggare och målare i dem och slutligen de talangfulla, konstnärliga ortens män med sinne för naturens inneboende skönhet, som på ett lysande sätt förverkligade denna stil i vår glesbygd, alla dessa omständigheter gjorde det möjligt. Johan Edler med huggjärnet och Anders Berglin med penseln gick i spetsen. Denna skrift har tillkommit som en sentida hyllning till den minst dokumenterade av dessa två förgrundsgestalter, förgyllaren, marmoreren och blomstermålaren Anders Berglin.

Tack

Jag tackar alla som på olika sätt underlättat mitt arbete med denna skrift. Det kan gälla t.ex. källhänvisningar, fotograferingar och kunskaper.

Min hustru Ulla, som delar mitt intresse och engagemang och gör de uppoffringar som krävs, tackar jag särskilt för kloka råd och synpunkter på mitt manus.

Maj Nodermann, den unga amanuensen från Lund, som en gång intog jämtarnas hjärtan, är nu den jämtländska rokokons grand old lady. Jag har haft den ovärderliga förmånen att sedan 1995 få samarbeta med den då enda disputerade forskaren i jämtländskt måleri. Maj har berättat om en talare som vid invigningen av en hembygdsgård ideligen återkom till ”inte utan Dig Erika”. Jag lånar denna formulering av min vän och arbetskamrat: ”Inte utan Dig Maj!”.

Källor och litteratur

Brodahl, Joh. E.: *Trondhjems guldsmeder, Band II, Rokokko-tiden*. Trondheim 1943.

Brännberg, Gudrun F: *Målare i Medelpad 1700-1890*. Kristianstad 2007.

Carlsson, A. B. utg.: *Uppsala Universitets Matrikel 2 1700-1750*. Uppsala 1919.

Englund, Nils: *Ur rådhuskrönikan: bilder från 1700-talets Gefle, del 2*. Gävle 193F0.

Erixon, Sigurd: *Folklig möbelkonst i svenska bygder*. Stockholm 1938.

Festin, Eric: *Wemdalens kyrka*, Jämten 1920.

Festin, Eric: *Hackås kyrka*, Jämten 1923.

Fredlund, Jane: *Allmogemöbler från hela Sverige*. 3., rev. och utök. utg. 2003.

Hallman, Mila: *Jan Kloppe och hans hustru och andra äktenskaps- och kärlekshistorier från flydda tidens Stockholm*. 1912.

Hallman, Mila: *Målare och urmakare – flickor och lösdrivare. Historier från gamla Stockholm*. Stockholm 1916.

Hasselberg B.: *Kyrkokonstnärer i Jämtland och Härjedalen under 1600-1700 talen*, Fornvårdaren IV. Östersund.

Hofverberg, Ellen: *Stamtavla över släkten Hofverberg*. 1920.

Jacobsson, Hans: *Frösö trivialskola 300 år : en kort historik samt en skildring av undervisning och skolpojksliv speciellt i början på 1800-talet*. 1974.

Knutsson, Johan: *Folkliga möbler – Tradition och egenart. En stilanalytisk studie av renässans- och barockdrag i den svenska folkliga möbelkonsten*. Nordiska museet 2001.

Knutsson, Johan & Warberg, Ulla-Karin: *När färgen kom till byn. Målade allmogemöbler från norr till söder 1750-1850*. 2014.

Ling, Matts: *Släkter och gårdar i Bergs socken, Jämtland*. Särtryck Heimbygda, 1930, s. 195-346. Östersund.

Ljungström, Lars; Nodermann, Maj; Daggfeldt, Bertil: *Krigare och konstnärer i jämtländskt 1700-tal*. Särtryck ur Jämtlands fältjägarregemente—regementet, bygden och staden. 2003.

Nilsson-Tannér, Per: *Carl Hofverberg 1695-1765*. Östersund 1962.

Nodermann, Maj: *Några möbelkonstnärer i Jämtland och Härjedalen*, Jämten 1959.

Nodermann-Hedqvist, Maj: *Anders Berglin: en jämtländsk rokokomålare*, Östersund 1967.

Nodermann, Maj: *Mästare & Möbler. Jämtländska målare, bildhuggare, hantverkare och deras arbeten*. Örebro 2005.

Nordensvan, Georg: *Svensk konst och konstnärer i nittonde århundradet*. Stockholm 1925.

Oppbygdens forskningsgrupp, Oppbygda: [Mo-Kvitsle-Dalåsen] *”Gårdar och folk”*. 2000.

Oppbygdens forskningsgrupp, Oppbygda: [Mo –Kvitsle-Dalåsen] *”Gårdar och händelser”*. 2000.

Rapp, Bengt: *Målaren Paul Hallberg i Hudiksvall och hans nürnbergska kopparstycken*. Antikvariskt arkiv 34. Stockholm. 1968.

Sirén, Osvald: *Carl Gustaf Pilo, en studie*. Stockholm 1907.

Telhammer, Ingrid: *Petter Blom-byggmästare och bildhuggare i Gävle*. Särtryck ur Från Gästrikland 1980. Gästriklands Kulturhistoriska Föreningsmeddelanden. 1981.

Ullberg, Gösta: *Bönder, torpare och knektar i det gamla Klövsjö: En sockenkrönika grundad på arkivens dokument och de gamlas berättelser*. Heimbygdas skriftserie. Hembygdsböckerna; 1: 1-2 . 1933.

Mantalslängder

Kyrkoarkiv

Sockenstämmoprotokoll

Generalmönsterrullor, Krigsarkivet

Jämtlands fätjägarregementes arkiv, Krigsarkivet

Biografica, Krigsarkivet

Jordeböcker

Domböcker

Bouppteckningar

Skråarkiv, Målareämbetet

Överståthållarämbetets äldre arkiv, Stockholms stadsarkiv

Arméns meritförteckning, Riksarkivet

